

Юрій ЛУКОМСЬКИЙ,

Роман МИСЬКА,

Леонід ТИМОШЕНКО

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕЖІ-ДЗВІНИЦІ КОСТЬОЛУ СВЯТОГО БАРТОЛОМЕЯ В ДРОГОБИЧІ 2015 Р.¹

1. ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

На вежу-дзвіницю при дрогобицькому костьолі Св. Варфоломія традиційно звертали увагу дослідники та краєзнавці, починаючи з першої синтетичної праці про місто, яку опублікував у 1868 р. В. Площанський. Дослідник уперше опрацював джерела міського архіву і оприлюднив інформацію з актової книги Дрогобича про побудову об'єкта, здійснену на основі контракту міста з перемишльським майстром Яном Грендошем 1551 р.² Він також використав опис костьольної вежі, уміщений у люстрації 1663/1664 рр., однак переплутав її з вежею ратуші на площі Ринок.

Вочевидь, починаючи з публікацій останньої третини ХІХ ст., в історіографії почали утверджуватися погляди, які явно романтизували об'єкт та його історію. Вони належали передовсім В. Дзедушицькому³, який одним із перших звернув увагу на чудовий вигляд вежі, припустивши (вочевидь, з великою часткою фантазії), що вона являє собою релікт давнього замку з часів Володара Осмомисла. На думку В. Дзедушицького (до слова, він обіймав посаду Консерватора Галичини), вежа була збудована в стилі першої романської епохи. На це вказували, передовсім, червона цегла, чотирикутний план, малі романські бійниці та ін. пластичні орнаментальні елементи, що мали схожість з архітектурними пам'ятками Північної Італії і Південної Слов'янщини. На згаданій підставі дослідник “безперечно” датував дрогобицьку вежу ХІІ-м століттям, вважаючи її тип “привіслянсько-польським”. Позаяк Перемишльське князівство було давнішим від Галицького, то й дрогобицька вежа могла бути давнішою від об'єктів давнього Галича. Ще одна характерна риса порівняльних уявлень автора – він уважав вежу старшою за костьол, збудований у першій половині ХV ст. Саме місто В. Дзедушицький уважав таким, що становить на Підгір'ї найбільший інтерес з точки зору перспектив археологічних досліджень⁴.

У публікації, написаній місцевим автором (будівельником та публіцистом) Е. Л. Солецьким услід за В. Дзедушицьким, було розкрито деталі перебудов вежі наприкінці ХVІІІ і в останній чверті ХІХ ст., а також перебіг суперечок довкола питання автентичності її вигляду⁵. У публікаціях В. Дзедушицького і Л. Солецького було досягнуто поважного прогресу, позаяк саме згадані дослідники (і водночас автори перебудови) реконструювали етапи перебудов пам'ятки наприкінці ХVІІІ і в останній третині ХІХ ст.

Наприкінці ХІХ ст. торкався історії об'єкту й А. Петрушевич, який полемізував з В. Дзедушицьким, а також схвалював реставраційні роботи Е. Солецького. Як

і попередні автори, дослідник також романтизував історію Дрогобича, вважаючи, що його витоки відносяться до княжих часів, коли в центрі міста домінувала мурована церква з “великим стовпом”, спорудженим з червоної цегли для її оборони. Датувавши споруду XIII ст., А. Петрушевич відніс її, за аналогією, до типу об’єктів “*ecclesia incastellana*”, розташованих у Спаському монастирі (кінець XIII ст.), селі Тершів на Старосамбірщині та в ін. місцях⁶.

Ф. Гонткевич, якому належить одне з перших джерельних досліджень про костюл, умістив цікавий опис вежі. Вважаючи також пам’ятку романською, він, проте, не вдався до спроб її більш-менш точного датування. На думку дослідника, у XVIII ст. об’єкт виконував декілька функцій: дзвіниці на піддашші для виконання релігійних потреб (релігійна функція), спостережної споруди для попередження міщан про пожежу чи напад ворога (оборонно-суспільна функція), редути з гарматами (суто оборонна функція), в’язниці (суспільна функція)⁷.

Г. Полячкувна, ініціатор та автор видання книги міської ради середини XVI ст., переказала умови контракту з Я. Грендошем 15.02.1551 р., додавши його “уточнення” 16.05.1551 р. Дослідниця прагнула показати місце пам’ятки в системі фортифікаційних споруд Дрогобича. Це була башта “в ланцозі довколакостюльних мурів”, що з’єднували місто з ділянкою костюлу (“*porta murala lub muraria*”). Первозданну вежу вона правильно назвала триповерховою⁸.

Популяризатор історії міста М. Мсцівуєвський початки фортифікаційних споруд Дрогобича пов’язував з наданням місту в 1422 р. магдебурзького права, а також обґрунтовував необхідність їх зміцнення у зв’язку з нападами ординців наприкінці XV – в XVI ст. Побудову оборонної вежі він пов’язав з контрактом міста з Я. Грендошем 1551 р., який лише добудував об’єкт і зробив його триповерховим (до нього споруду будував місцевий майстер Михайло). Відтак, вежа була завершена в 1552 р.

Не посилаючись на свідчення джерел, М. Мсцівуєвський стверджував, що первісно завершення вежі-дзвіниці було іншим: в минулому вона начебто увінчувалась восьмигранною “вежею” з невеличкою ренесансною банею. Дослідник також вказав на “функцію в’язниці” для полонених та злочинців, а також дзвіниці. Чи не вперше згадано й підйомний міст, що сполучував ділянку з містом. Перебудову кінця XVIII – початку XIX ст. він пов’язав винятково з її пониженням станом. Дослідник виконав план міста на підставі акту люстрації 1663–1664 рр., на якому чітко зображено оборонні споруди довкола костюлу з фіксацією оборонної вежі. У зв’язку з тим, що дослідження цієї ділянки пізньосередньовічного міста ніким не проводились, план досі сприймається таким, що не втратив свого значення. Нагадуємо, що він виконаний фактично аматором.

М. Мсцівуєвський у притаманний популяризаторам спосіб героїзував історію ранньомодерного Дрогобича. Так, саме він події 1648 р. зобразив у стилі “мученицького” наративу поляків, гіперболізувавши наслідки переломної доби в історії краю. Назагал, саме опис буремних подій Хмельниччини грішить великою часткою домислів⁹.

У повоєнний час одним із перших коротко згадав про час побудови вежі в 1551 р. та її майстрів Я. Грендоша з помічником Б. Хочинським дослідник історії Червоної Русі М. Горн. Посилаючись на дані міської раецької книги, дослідник правильно вказав, що пам’ятка буда збудована як триповерхова¹⁰.

У “Пам’ятниках містобудування та архітектури” зроблено лаконічну спробу архітектурного опису об’єкта, однак без фіксації його розмірів. Побудову вежі, на жаль, не датовано¹¹. Натомість відомий дослідник Г. Логвин у кількох публікаціях безпідставно

датував вежу XIII ст.¹² Напевно, він був останній, хто обстоював концепцію давньоруського походження пам'ятки. Щоправда, на початку доби незалежності народився ще один цілковитий анахронізм: на встановленій охоронній таблиці вказана дата побудови пам'ятки – XII ст. Так відбулася реанімація поглядів романтиків XIX ст.

Перелом у дослідженнях вежі-дзвіниці настав лише в 90-х рр. XX ст. Так, у 1994 р. з'явилася перша спеціальна дослідницька публікація про вежу авторства С. Юрченка¹³. Дослідник найповніше вивчив інформативний потенціал привілеїв місту, а також актової книги Дрогобича середини XVI ст., докладно окресливши стадії побудови пам'ятки. Назагал, авторська реконструкція процесу спорудження вежі є на сьогодні найбільш аргументованою і переконливою. Шкода лише, що автор не навів даних, які б характеризували габарити об'єкта, наприклад, товщину стін чи інших важливих конструктивних елементів.

На початку 90-х рр. XX ст. костюл Св. Бартоломея був тотально вивчений польськими дослідниками, в результаті чого опубліковано книгу його написів. У передмові, автором якої є Т. Трайдос, повторено відомий фактаж про напади ординців і заходи польських королів та міської влади щодо зміцнення фортифікаційних споруд в ранньомодерний період. Щодо побудови вежі, автор повторив відомий (досить загальний) матеріал про контракт з Я. Грендошем, що йому не зашкодило правильно вказати на первинний план побудови споруди як триповерхової. Попередні уявлення про “романський” чи староруський стиль пам'ятки, Т. Трайдос назвав “явним наклепом”, маючи на увазі “виняткові” зусилля поляків у справі розбудови міста. Неприхована тенденційність бачиться і в інших заувагах: так, Т. Трайдос не поминув підкреслити, що вежа була взята козаками в грудні 1648 р. і понищена. Штурм вежі він відніс до другого етапу битви за ділянку костюлу (першим була оборона і взяття костюлу)¹⁴.

У серійному виданні польських істориків, які здійснили унікальний проект опису римо-католицьких святинь давнього Руського воєводства, розміщено джерельне дослідження історії та архітектури дрогобицького костюла Св. Бартоломея (автор – Т. Зауха). Дослідницькі сюжети про вежу-дзвіницю будуються на аналізі актових джерел (зокрема, опубліковано цінний фрагмент з візитації костюлу 1743 р.), у тому числі й з фондів архіву Перемишльської римо-католицької дієцезії, важкодоступного для дослідників. Оборонну функцію об'єкта доповнено даними про його озброєння, релігійну – про дзвони. Докладно висвітлено будівельний етап вежі кінця XIX ст., а також наведено важливе свідчення про її внутрішнє художнє оздоблення, здійснене в 1914 р. Тадеушем Рибковським¹⁵. Здійснивши опис зовнішнього і внутрішнього вигляду пам'ятки, який є на сьогодні найбільш докладним та фаховим, Т. Зауха однак, не подав результатів її обмірів. При цьому архітектурний стиль об'єкту, він претензійно визначив як винятково “польський” (“*wałtek polski*”)¹⁶. У науково-популярному виданні “Дрогобич королівське місто та його костюли”, до якого долучився Т. Трайдос, фрагмент про вежу дуже скорочено за рахунок вилучення важливих деталей, тож спорудження пам'ятки пов'язано лише з контрактом з Я. Грендошем¹⁷.

У публікаціях Л. Тимошенка уперше в українській історіографії докладно описано буремні події в Дрогобичі під час Хмельниччини, а також опубліковано відповідні джерельні матеріали. Як виявилось, джерела не згадують вежу як об'єкт штурму ділянки костюлу наприкінці листопада 1648 р.¹⁸ У пізніших науково-популярних працях автор подав опис пам'ятки за матеріалами люстрацій міста та візитацій костюлу XVII–XVIII ст.¹⁹ При цьому він помилково вважав, що вежу в XVI ст. спорудили

як двоповерхову (в оману ввело зображення вежі на малюнку в костьолі, здійснене наприкінці XVIII ст.).

У літературі з історії оборонного будівництва, створеній у новітній час, дрогобицькій вежі приділено невелику увагу. Так, відомий дослідник О. Мацюк згадує об'єкт в числі інших оборонних елементів, віддаючи належне працям переважно польських істориків²⁰. Його послідовники, зокрема, В. Пшик, який огляд оборонних споруд краю здійснив у вигляді мандрівок, не пішов далі, обмежившись констатацією переважно застарілої інформації²¹.

Серед праць, присвячених нападам ординців на Червону Русь та їх руйнівним наслідкам у XVII ст., що окреслюють тло функціонування дрогобицької вежі як оборонної споруди, варто виокремити підсумкове дослідження А. Гліви, який зібрав вичерпний матеріал щодо згаданого предмету²².

Починаючи короткий огляд різнотипових джерел, слід зазначити, що в документальних згадках про місто та костьол XIV–XV ст., інформація про вежу-дзвіницю при католицькій святині відсутня, хоча вона, напевно, існувала (вірогідно – як дерев'яна споруда). Надалі виняткове значення мають привілеї Дрогобичу середини XVI ст., а також матеріали раецької книги, найповніше вивченої Г. Полячкувною та С. Юрченком.

Отже, згадані джерела та дослідження дозволяють простежити етапи побудови об'єкта: два перші поверхи вежі було збудовано приблизно у 1550–1551 рр., причому, перша стадія тривала з весни до осені 1550 р., друга – з квітня до червня 1551 р. Контракт з Я. Грендошем 1551 р. стосувався лише побудов третього поверху. Крім відомого муляра Я. Грендоша, в джерелах згадується його представник Йосиф Ліхна, член мулярського цеху Варфоломій Хочинський, який перебував у піднаймі Грендоша (вочевидь, дрогобичанин), місцеві майстри – тесляр Микола (Миколай), а також каретний майстер Франциск. Мулярем серед них був лише В. Хочинський, тож, вірогідно, саме він був співавтором архітектурно-будівельного проекту та його виконавцем²³.

Одним із найраніших та досить докладних є опис вежі в люстрації 1663/1664 рр.: “Виходячи з міста з ринку до костьолу, є міст з дубового різаного дерева, міцно збудований, збитий залізними гвіздками. На тому мості з обох боків дубове поруччя... Входячи з мосту, мурована з цегли брама, з рамами в воротах як з міста, так і з брами, що виходить на цвинтар, з тесаного каменю. Стеля на тій брамі ялинова, на дубових сволоках, а ворота в тій брамі на окованих залізних обручах чопах... Над тією брамою є велика ізба, без печі, стеля на ній ялинова добра... Над тією ізбою вище, подібно до ізби, сховок на потребу з вікнами, з тесаного каменю... Сходишки від землі аж до верха тієї брами добрі, муровані, цілі. У тій брамі 7 залізних гармат у дубових лежаках і органки в чотирьох рядах”²⁴.

У XVIII ст. вежу почали використовувати і з сакральною метою, що зафіксовано у візитації костьолу 1743 р.: “На цвинтарі мурована дзвіниця, в якій мур довкола повисипався, у тій дзвіниці вікон більших і менших числом 20. Дах на ній старанням теперішнього пробоща Ймс кс. Швірського, побитий гонтами, нагорі залізний хрест, при якому з боків сокира і стріла. Через ту дзвіницю брама на цвинтар, але воріт не має. Міст дубовий добрий, хоч старий, [веде] до міста, за яким на дубовому стовпі, різьблена, пофарбована на червоно фігура Св. Яна Непомука, що тримає розп'яття і пальму... По правий бік під тією дзвіницею, збудована кліткоподібно з дерева в'язниця, до якої двері кліткові на залізних кунах угорі, із залізним коловоротом і двома скобами, при дверях прибита залізна куна. У тій брамі під дзвіницею стоять дві залізні

гармати на окованих лафетах з некованими колесами, третя коротша. На ту дзвіницю вхід з цвинтаря добрими сходами, усередині яких двері на залізних завісах, із замком. Увійшовши далі, є кімната, до якої двері на залізних завісах з двома коловоротами і скобами, усередині тієї кімнати підлога погана. Виходячи з неї дверцята надвір забиті, вище є сходи на дзвіницю, в'язка яких потребує поправи. Дзвонів три: великий, менший і малий. Цвинтар довкола оточений високим валом, на якому паркан, будований з дерева в стовпи”²⁵.

На зламі XVIII–XIX ст. у часи урядування в костьолі кс. І. Яроцького (екс-єзуїта з Ярославського колегіуму), було здійснено перебудову пам'ятки: будівельники знесли її верхівку (вочевидь, третій поверх), замінивши її дерев'яною конструкцією даху (романські вежі таких дахів не мали). Розібрану цеглу з вежі використали на побудову каплиці Матері Божої Ружанцової при костьолі. Від тієї пори обезголовлена вежа стала служити лише латинською дзвіницею, з “нефортунним” дерев'яним завершенням²⁶. Існує дві версії про причини згаданої перебудови: незадовільний стан третього поверху (фактична його руйнація) і прагнення кс. Ігнація Яроцького надати пам'ятці і костьолові романський стиль, з ліквідацією рис пізньої готики (в костьолі він замурував готичне завершення вікон та ін.). Вважаємо, що обидва мотиви є реальними і їх слід розглядати у комплексі. До цього слід додати, що джерела уміщують дані про пожежу 1802 р., яка знищила дах відремонтованої дзвіниці²⁷.

На початку 80-х рр. XIX ст. місто вирішило повернути вежі первозданий вигляд, на що отримало допомогу сейму. Справу реставрації було доручено місцевому архітекторові і будівельникові Едмундові Леонові Солецькому (у 1881–1882 рр. здійснював ремонтні роботи в костьолі). Добудову третього поверху пам'ятки планувалося на 1883-й рік. У спеціальній публікації, він розкрив деталі реалізованого проекту²⁸. У ході реставраційних робіт з'ясувалася цікава деталь: в 1878 р., коли вода почала заливати крипту під костьолом, тогочасний пробощ Ігнацій Терлецький віднайшов у старих актах, що зберігалися в костьолі, інформацію про існування водовідвідного каналу (колектора), який, очевидно, був влаштований не пізніше кінця XVIII ст. Як і костьолові, Е. Солецький прагнув надати вежі стилю неоромантизму, що було продиктовано бажанням досягти завершеності споруди. Зокрема, планувалося підняти вежу на вісім метрів від існуючого рівня. Однак надалі стався конфлікт, в результаті якого Е. Солецький був усунений від ремонтно-відновлювальних робіт. Його місце зайняв будівельний інженер Пшибилівський, який відступив від затвердженого плану²⁹. Вежа таки була надбудована, однак Е.Л. Солецький загально характеризував виконані після нього роботи неякісними. Стіни добудованого поверху прикрашають з двох боків (від міста і від костьола) аркатурні фризи, які важко пов'язати з якимось одним стилем (вони характерні і для романського, і для готичного, візантійського, вірменського, грузинського і навіть давньоруського зодчества). На сьогодні важко сказати, які саме заплановані Е. Солецьким деталі робіт не були виконані.

Реставраційні роботи початку 80-х рр. XIX ст. було увічнено в спеціальній кам'яній таблиці, розміщеній на південному порталі. У написі засвідчувалися зусилля міської гміни на чолі з бургомістром В. Блажовським, ксьондза І. Терлецького, а також старання “...Консерватора Д-ра Войцеха Графа Дзедушицького 1882”. На цоколі захристії існує уточнювальний напис: “Відновлював і очищував, збудував нову захристію інженер архітектор Едмунд Леон Остоя Солецький”³⁰.

Документальні джерела проливають світло на обороноздатність вежі, яку, вочевидь, захищала залага. Так, перший раз міська “королівська артилерія” згадується в акті

1530 р.³¹ В міській раєцькій книзі середини XVI ст. уміщена важлива деталь: згаданий арсенал був на озброєнні вежі³². Вочевидь, озброєння використовувалось під час оборони міста в 1648–1650 рр. Люстрація 1663–1664 рр. уточнює, що воно складалося з семи залізних гармат на “дубовому підложжі”, а також невідома кількість “органків” у чотири ряди³³. Візитаційний протокол 1743 р. згадує значно меншу кількість артилерії: “дві залізні гармати на окованих лафетах з некованими колесами, третя коротша”³⁴. Як відомо, обороноздатність вежі була відносною: вважається, що споруда не витримала нападів XVII ст. Досить сенсаційні висновки щодо подій у Дрогобичі в 1648 р. навів А. Гліва, який перший козацько-татарський напад на Дрогобицький повіт датував жовтнем, однак він, за наведеними джерелами, не зачепив міста. Другий напад 23 листопада 1648 р., найбільш відомий, був козацько-селянським (тобто, татари в ньому начебто не брали участі). Саме в його ході було взято костюль³⁵. Варто додати, що до вже відомих джерел А. Гліва додав акти з фонду Перемишльської дієцезії.

Релігійна функція об’єкту засвідчена також документально. Так, джерела зафіксували найдавніші дзвони: “Ісус Назаретянський” (1559), “Св. Ян Хреститель” (майстер Ян Стжелецький, 1739) та “Святий Петро” (1739). У 1879 р. майстер Вільгельм Гьотліхер виконав дзвін “Владислав Ігнацій”. Під час Першої світової війни австрійці більшість дзвонів реквізували. У 1926 р. громада компенсувала втрати: до “Св. Бартоломея”, який пережив війну, було додано ще три невеликі дзвони (вагою 125, 85 і 63 кг.)³⁶. За деякими даними, під час німецької окупації менші дзвони були реквізовані.

Як дзвіниця споруда використовувалася до закриття костюлу тоталітарним режимом (перші повоєнні роки). У радянський час вона стояла порожньою або використовувалась під склад обласної друкарні. Наприкінці 80-х рр. XX ст., у часі відновлення римо-католицької парафії, вежа-дзвіниця була їй передана, однак споруда практично не використовується за функціональним призначенням. Побудова поруч монументального об’єкта (фактично, на місці давнього валу та рову, що вели від вежі) – пам’ятника Юрію Дрогобичу (1999 р.) – проведена без археологічного нагляду, призвела до руйнування частини культурного шару ділянки вежі, хоча й спричинила її перетворення на оазис культури, який “дихає” середньовіччям.

Візуальні джерела з виглядом пам’ятки не є досить давніми. Так, найстарішим може вважатися зображення на малюнку кінця XVIII ст., виконаному на західній стіні нави над хорами малярем Анджеєм Солецьким. Напис над зображенням ілюструє фундацію костюлу Владиславом Ягайлом у 1392 р., називаючи ім’я першого плебана – Якуба. Властиво, зображення увічнювало згаданий історичний факт. Справа від сцени вручення привілею, змальовано двоповерхову вежу, яка мала проїзну браму, на другому поверсі – великі круглі вікна-отвори (бійниці ?), а також класичне завершення з широкими зубчастими гзимсами³⁷. До цих та інших малюнків костюла з сюжетами на історичну тему, потрібно ставитися як до стану тогочасної історичної пам’яті, яка фіксувала ті чи інші події у час їх створення. Крім того, слід враховувати ту обставину, що в час оздоблення костюлу на зламі XVIII–XIX ст. вежа набула вигляду двоповерхового об’єкту.

Інший малюнок, зроблений тоді ж на північній стіні нави, присвячений факту підтвердження прав Дрогобича цісарем Францом Йосифом II у 1788 р. На другому плані малюнка вгорі, зліва зображено профіль костюлу. Справа від вівтаря чітко видно вежу гранчастого типу, яка завершується банею і сигнатуркою з хрестом³⁸. Однак видається, що вежа такого вигляду не мала ніколи, позаяк зображення дуже нагадує профіль міської ратушної вежі XIX ст., зафіксованої на фотографіях початку XX ст.

У міжвоєнний період костюл з прилеглими об'єктами неодноразово малював художник-аматор Ф. Ляхович. В ретроспективній частині його ілюстрованої історії міста обабіч костюлу зображено й вежу-дзвіницю в оточенні оборонних валів та ровів, з підйомним мостом. Один з малюнків присвячений темі відсічі від ворога. Назагал, він досить реалістично відображає залогу, яка розміщувалась на даху споруди. Однак маляр явно романтизував подію, зобразивши вежу двоповерховою з зубчастим гзимсом, хоча й навіть майже вірогідні деталі її вигляду³⁹. Вочевидь, Ф. Ляхович довірився зображенню вежі зі стіни костюлу.

На момент початку археологічних досліджень 2015 р. були добре відомими основні будівельні фази пам'ятки. Однак точні фахові обміри споруди не були зроблені, не складені її креслення, бракувало навіть найбільш елементарних розмірів. Потребувало підтвердження передовсім задокументоване джерелами заснування пам'ятки в XVI ст. Водночас експедиція ставила перед собою й інші завдання, які вирішувалися в ході досліджень.

2. МЕТА І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Метою досліджень є археологічно-архітектурне вивчення вежі-дзвіниці та прилеглих до неї ділянок культурного шару. З огляду на наявні можливості, календарні терміни та заплановані потужності експедиції завданням у сезоні польових робіт 2015 року було провести розкопки методом розвідкової траншеї, які дали б уявлення про фундаментну частину пам'ятки, а також прилеглу до неї ззовні та зсередини стратиграфію. З метою максимального обмеження статичних ризиків для пам'ятки траншею розплановано перпендикулярно до конструктивних осей споруди з оптимальною шириною, в даному випадку – меншою за 1,5 м⁴⁰. Для першого сезону досліджень обрано західну⁴¹ стіну вежі (Рис. 1).

Розвідкову Траншею 1 (далі: Тр. 1) розплановано так, що її південна стінка збігається з головною віссю вежі. Відносно пам'ятки архітектури Тр. 1 поділено на дві ділянки: зовнішню (Тр. 1-А) та внутрішню (Тр. 1-Б). Межею між ділянками Тр. 1 є лінія західного контуру бетонного порогу, залитого в прорізі брами. Параметри Тр. 1-А – 7,5 × 1,3-1,4⁴² м; Тр. 1-Б – 6,0 × 1,4 м (Рис. 2).

Для планіграфічної фіксації рухомих знахідок та полегшення опису нерухомих об'єктів обидві ділянки Тр. 1 поділено на умовні археологічні квадрати з ритмом 2 м із нумерацією арабськими цифрами, починаючи від "1", яка провадилася від лінії межі між ділянками. В результаті зовнішня ділянка Тр. 1-А виносила 4 умовні археологічні квадрати (з неповним четвертим), а внутрішня, Тр. 1-Б, складала 3 повні квадрати, які, на відміну від зовнішньої, нумерували цифрами зі штрихом – 1', 2', 3' (Рис. 2).

Для висотної прив'язки артефактів обрали умовний "0" на поверхні згаданого порогу при північній щоглі брами дзвіниці. Його розташування показане на фіксаційних кресленнях. Надалі усі висотні відмітки подаватимуться відносно цього репера.

3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АРХІТЕКТУРНО-АРХЕОЛОГІЧНИХ РОЗКРИТТІВ

3.1. ТРАНШЕЯ 1 А

Під асфальтовим покриттям та шаром щебеневої підготовки у Кв. 1 та 2 простежено фрагменти замощення з ринштоком – Об'єкт 1 (далі: Об. 1). Він виконаний з дикого постелистого щільного пісковика на супіску (Фото [далі –Ф.] 1-4). Товщина каменів – 16-20 см. Поверхня замощення помірно спадає з віддаленням від фасаду

вежі. Простежений у замощенні риншток відводив поверхневу воду в діагональному, щодо плану вежі, північному напрямку (Ф. 3-4).

При бетонному порозі, на відмітці -0,36 м зачищено поверхню цегляного мурування в готичному способі укладання – **Мур 1** (далі – М. 1). Цегла – 28,0-29,0 × 14,5 × 7,5-8,0 см. Мурування виконане на вапняно-піщаному розчині (Ф. 2). Його опис подамо нижче відповідно до стратиграфічно-ретроспективної послідовності. Після фотофіксації фрагменти замощення в межах траншеї були демонтовані.

У рівні горизонтальної зачистки площі Тр. 1-А на відмітці -0,6 м прочитувалася виразна смуга, заповнена сірим ґрунтом з домішками жовтої материкової перевідкладеної глини і вкрапленнями уламків цегли. Смуга виносилася у ширину близько півтора метра і перебігала через площу траншеї вздовж лінії, зорієнтованої по азимуту (далі – Аз.) 106°. Виявилось, що це траншея водовідвідного колектора – **Об. 2**. Колектор спрямований від костюлу до західної стіни дзвіниці, дотикаючись до якої на рівні фундаменту, він повертає у північному напрямку (Ф. 5; Рис. 1). Умовно прийнята західна в'їздова стіна вежі має Аз.=43°. Колектор повертає при стіні під кутом ~117°. Напрямок осі колектора схід–захід “стріляє” на східний наріжний другий від заходу контрфорсу пресвітерію костюлу (Рис. 1).

Об'єкт 2 складається з двох бічних стінок і засклепеного між ними лучкового цегляного склепіння. Бічні стінки мають на поверхні неоднакову товщину. В ділянці від костюлу товщина бічної північної стінки близько 40 см, а в ділянці, наближеній до вежі, – всього 20 см. Проміжок між бічними стінками перекритий лучковим цегляним склепінням (Ф. 5; Рис. 3, 4: б).

Склепіння колектора викладене цеглою бордового відтінку 28,5 × 14 × 7 см. Цегла-пальчатка, але є і пласкі цеглини з деформованими випуклими або впуклими поверхнями, що пояснюються перепалом сирцю. На деяких цеглах простежуються виступаючі губи як сліди формування сирцю. Тісто на зламі також переважно бордового відтінку, що вказує на високу температуру випалу. Тісто досить щільне і однорідне. Жовті і темні дрібні вкраплення трапляються рідко. Цегла важка, міцна, досить суха, але буває крихкою, мабуть, через дію морозу і вологи, адже поверхня склепіння колектора у місці траншеї залягає всього на глибині 55-65 см від сучасної денної поверхні. (Ф. 6).

Розчин, застосований у конструкціях Об. 2 переважно ясно-сірий, середньоміцний, з видимими крупинками вапна фракції до 0,5 см. Однак близько до повороту колектора, у Кв. 1, в склепінні застосовано інший розчин – сіро-зеленого відтінку. Склепіння тут має трохи вищу кривизну. Це або сліди ремонту склепіння, здійсненого на певному етапі функціонування колектора, або взагалі інша будівельна захватка у спорудженні колектора чи у спорудженні його склепіння (Ф. 6). Застосована тут цегла має габарити: 29-31 × 16-14,5 × 7,5 см.

Біля західної межі ремонту (Кв. 2) старша частина склепіння на світло-сірому розчині zdeформована, осіла і перебуває у аварійному стані. Це аварійне місце вирішено розібрати для вивчення внутрішньої частини колектора.

У процесі демонтажу частини склепіння з'ясувалося, що при його зведенні застосовували також тонкий плитняк-пісковик, переважно клиноподібної форми, для надання склепінню легкої кривизни (Ф. 7).

Дно або долівка колектора акуратно викладена рівнотесаними плитами чи квадратами пісковика різної форми в плані. Можливо, це архітектурні деталі повторного використання, однак слідів профілювання на них не помічено. Плити вкладали на дно траншеї впоперек осі колектора так, що один їх бік заходить під бічну стінку, а другий

завершується всередині прорізу. Отже, плити долівки викладали на дні колектора попарно, впоперек до його осі. Іноді в замощенні долівки застосовували також цеглу (Ф. 7-8).

Бічні стінки Об. 2 в нижній частині викладені з кам'яних блоків, серед яких трапляються рівнотесані квадрати або плити щільного пісковика, напевно, повторного використання. Окремі з них мають висоту 40-43 см (Ф. 9-10, Рис. 4: б). Хоча висота нижньої кам'яної верстви бічних стінок колектора неоднакова, все ж, тут дотриманий принцип застосування у нижній частині стін виключно каменю, що, очевидно, пов'язане з кращим реагуванням каменю на воду у порівнянні з цеглою.

Наступний пояс бічних стін колектора муровано з цегли. Цеглою виповнювали нерівності коронки кам'яної кладки і далі, переважно від висоти 40 см, кладка бічних стін велася переважно рядами цегли з нечастими вкрапленнями каменю (Ф. 8-9). На внутрішніх лицях цегляних мурувань товстіших бічних стінок (в одну або півтори цегли) зауважуємо нерегулярні чергування ложків та тичків. Натомість у південній бічній стінці, в межах Кв. 1 та початку Кв. 2, де стінка товщиною в півцегли, в рядах кладки присутні виключно ложки. Таку ж товщину ця стінка має і при фундаменті вежі, тобто після повороту (Ф. 9, 12).

Саме недостатня ширина бічної південної стіни стала причиною аварійного стану колектора у Кв. 2. Внаслідок тиску ґрунту бічна цегляна стінка у пів-цегли значно змістилася з поверхні тесаного блоку всередину комунікації (Ф. 8-9). Це могло статися під час сильного тиску на склепіння згори, коли тут могло стояти, наприклад, вантажне авто, або бокового тиску ґрунту на бічну стінку з півдня. Точковий тиск на ґрунт передався на бічну стінку, а оскільки вона виносить у товщину лише півцегли, то конструкція почала деформуватися.

Внаслідок обстеження колектора у західному напрямку з'ясувалося, що на віддалі ~15 м від нашого заходу колектор плавно повертає на північ і прямує до крипти костьолу. У місці проходження крізь фундамент колектор значно звужується за рахунок внутрішньої підсилювальної конструкції (Ф. 11). Таким чином, приблизний перебіг західної частини колектора і його призначення для відведення ґрунтових вод з крипт костьолу, встановлено.

У другому від нашого входу напрямку (північно-східному) виявилось, що колектор прямує до вулиці, мабуть, до каналізаційної мережі міста. Однак за 12 м від повороту склепіння колектора зруйнувалося, що спровокувало обвал ґрунту якраз над заасфальтованою алеєю. Очевидно, цей обвал був спровокований неодноразовим тиском від вантажів, які перевозили цією алеєю, або від надмірного перезволоження і промерзання цегли. У місці обвалу до колектора проникає денне світло (Ф. 12).

При самому повороті колектора, біля стіни дзвіниці зауважено "рідний" технологічний люк колектора, який перекритий білокам'яною плитою (Ф. 13), а вище – наглухо асфальтом без будь-якого ознакування. Південний край плити люка виступає з північної стінки Тр. 1 у Кв. 1 (Ф. 5). Якщо розглядати колектор як історичний технічний релікт і в перспективі підтримувати його у належному функціональному стані, то здійснювати нагляд за ним необхідно саме через цей виявлений "рідний" технологічний люк, який необхідно підняти до рівня сучасної денної поверхні.

В цілому, оцінюючи будівельно-технологічні характеристики Об. 2, слід датувати його періодом австрійського панування, тобто кін. XVIII–XIX ст. Відома згадка, що цей колектор виявили у 1878 р. як уже давно існуючий (див. Істор. довідку). Малоімовірно, що колектор прокладали за функціонування цвинтара, тобто у другій пол. XVII –

I пол. XVIII ст. Про цей об'єкт мала б зберегтися якась архівна інформація. Однак такого типу об'єкти могли свого часу розглядатися як підземні евакуаційні виходи і тому не потрапляли до письмових чи архівних джерел.

На площі Кв. 1 розкрито і обстежено західне лице Муру 1 до підшви методом глибинної зонди з параметрами в плані 60 × 120 см, яку заклали при південній стінці траншеї, тобто при осі вежі (Ф. 14; Рис. 3).

Підшви Муру 1 досягнуто на відмітці -2,15 м. До відмітки – -1,00 м фундаментний мур виконано переважно з постелистого річкового каменю. Ця частина конструкції має два виразні уступи, які поділяють структуру муру по вертикалі на три пояси (два кам'яні та третій зверху – цегляний) (Ф. 15). Нижній пояс конструкції викладений упритул до вертикальної стінки фундаментного рову або котловану на висоту 75 см, тобто до відмітки -1,40 м. Його складають чотири верстви кладки (Ф. 16). Нижня – завтовшки 22 см – складається з природного постелистого пісковика впереміш з уламками цегли. Між каменями і цеглою щільно залита слабка піскувата заправа теплосірого відтінку. Наступні три верстви досить регулярні, по 12-18 см завтовшки, викладені природним, трохи окатаним, пісковиком на такому ж слабкому розчині, до якого часом домішують шматки цегли. Ця нижня частина конструкції завершується горизонтальним уступом завширшки 6-8 см (Ф. 14-16; Рис. 4: а).

Наступний (середній) пояс кладки змуровано теж поперствово з постелистого різноформатного річкового пісковика. На відміну від попереднього нижнього поясу, в середньому мурування велося напів-відкритим способом, оскільки стінка фундаментного рову (котловану) м'яко відхиляється назовні, утворюючи пазуху завширшки 20 см (Рис. 4: а; Ф. 17). Відповідно, тут застосовано вже міцнішу вапняно-піщану заправу сіро-кремового відтінку. Зрідка в муруванні попадають фрагменти цегли. Висота середнього поясу кладки – 42 см. Він складається з 2-3 верстов і завершується обрізом або горизонтальним уступом завширшки 7-12 см, який залягає на рівні -1,00 м (Ф. 15; Рис. 4: а).

Верхня частина фундаменту західної стіни вежі викладена, як уже повідомлялося (на с. 12), регулярно із цегли. У перших двох верствах цеглини переважно звернені тичками на лице кладки (Ф. 16), а вже наступних п'ять верстов мають виразний готичний уклад, при якому в кожному ряді чергуються ложки з тичками (Ф. 15). Найвищий рівень коронки цегляного мурування виносить -0,32 м, що відповідає рівню зовнішнього замощення території – поверхні Об'єкту 1 (Рис. 3). Товщина цегляного муру складає півтори цегли, тобто ~43-46 см. Далі, в глибину конструкції, цегляний мур прилягає до кам'яного, який утворює так зване “ядро муру”. Отже, на третьому поясі Муру 1 маємо справу з потужним цегляним облицюванням кам'яної конструкції фундаменту (Ф. 14).

Важливим для визначення датування конструкції М. 1 є аналіз прилеглої до нього стратиграфії (Ф. 17). На стратиграфічному перетині добре читається фундаментний рів конструкції, пазуха якого щільно заповнена жовтою глиною – гідроізоляційним шаром. Запуск (рівень копання) фундаментного рову виразно фіксується на відмітці -0,55 м. На цій поверхні перевідклалася тонка смужка глиняного замка. Фундаментний рів чи котлован прорізає досить значну стратиграфічну колонку культурного шару висотою 80 см.

Першим згори є прошарок темносірого суглинку завтовшки 5-7 см з інтенсивними крапленнями деревних вугликів та перепаленої глини. Такого типу прошарки утворюються, як правило, після пожежі дерев'яно-глиняної забудови (Ф. 17; Рис. 4: а).

Під ним залягає прошарок одноріднішого сірого суглинку завтовшки теж 5 см. Його підстеляє 4-5-сантиметровий прошарок перевідкладеної материкової глини. Нижче під прошарком глини простежуємо значніший пласт дрібноперемішаної суміші сірого та жовтого суглинків потужністю 18-22 см. Його підкреслює знизу рівною лінією тонкий (2-4 см) прошарок суглинку темносіро-коричневого відтінку, в якому простежуються вкраплення перепаленої глини і деревного вугілля, що може засвідчувати якусь пожежу (Ф. 17; Рис. 4: а). Далі залягає значна напівлінза болотистого щільного темносірого суглинку з частими вкрапленнями природних згустків темно-коричневого лімоніту. Такого типу шари формуються на болотистих територіях. Якщо брати до уваги плавне пониження материкового горизонту в бік фундаменту, то можна інтерпретувати цю ділянку або фрагментом рову, або якогось іншого пониження, де формувався болотистий ґрунт (Ф. 17; Рис. 4: а).

Отже, аналіз прилеглої до Муру 1 стратиграфії дозволяє стверджувати, що до його спорудження на досліджуваній ділянці сформувався доволі потужний пласт культурного шару завтовшки 80 см. Нижня частина культурного шару на висоту 45 см сформувалася у материковому заглибленні і має виразні ознаки болотистого ґрунту. Вище розташовані прошарки дають підстави припускати сліди двох пожеж і наявності десь поблизу дерев'яно-глиняної забудови.

На віддаленіших від вежі площах траншеї (Кв. 3 та 4) розкрито комплекс людських поховань. У Кв. 4 на відмітці -0,35 м виявлено **Поховання (Пох.) 1**. В межі траншеї попали кістки ніг (без стіп), тазова частина, кістки правої руки, променеві кістки лівої руки і фрагменти хребта. Кістяк у витягнутому положенні, навзناк, головою на захід (Аз. = 243°). Руки небіжчика зігнуті в ліктях і розміщені паралельно, на животі (Ф. 18).

Пох. 2 виявлене під Пох. 1 на рівні -0,55 м. В межах опрацювання вдалося зафіксувати праву велику гомілкову кістку. Аз. = 240° (Ф. 19).

Пох. 3 виявлене у Кв. 4 на глибині -1,05 м. В межі траншеї потрапили дві великі гомілкові кістки в анатомічному порядку. Аз. = 270° (Ф. 20).

Пох. 4 виявлене у Кв. 3 на відмітці -0,98 м. З кістяка вціліла переважно ліва частина, оскільки права – перерізана колектором (Об. 2). Кістяк у витягнутому положенні, Аз. = 275°, ліва рука зігнута під прямим кутом, кистю на животі (Ф. 21). Кістки в поганому стані збереження. На це вплинула, окрім кислотності ґрунту, значна кількість коріння дерев, які буквально пронизують вздовж трубчасті кістки. Торцевий західний край ями Пох. 4 виразно зарисовується за 10 см від уцілілої шийної ділянки хребта. Можливо, череп покійного було встановлено на материковий останець-приступку, а, можливо, при покладенні у яму череп був відсутній, оскільки будь-яких решток і слідів від нього не простежено.

Пох. 5. Кістяк у витягнутому положенні, навзناк. Череп і група шийних хребців відсутня. Ліва рука напівзігнута, кистю на животі, права рука випрямлена вздовж тіла. Відсутні плечова кістка правої руки, малі променеві кістки обох рук, а також гомілкові кістки (Ф. 22). Можливо, череп і гомілкові кістки були видалені під час влаштування ями Пох. 4. Аз. = 285° (Ф. 21).

Рештки **Пох. 6** залягають нижче за Пох. 5, оскільки останнє явно знищує кістки його окремих нижніх кінцівок (Ф. 22). Вдалося виявити у непорушеному стані лише ліву стегнову, частину великої гомілкової кісток, незначну частину тазової кістки, а також фрагменти хребців та ребер у дуже поганому стані збереження. Аз. = 285° (Ф. 23).

Пох. 7. У межі траншеї потрапила лише частина правої та незначний фрагмент лівої великих гомілкових кісток. Аз. 285° (Ф. 23).

Пох. 8. Поруч з рештками кісток Пох. 7 і паралельно до них зафіксовано *in situ* ще дві стегові кістки дитячого поховання. При здійсненні його, напевно, було порушено кістяк Пох. 6 (Ф. 23).

Отже у Кв. 3-4 розкрито частину прикостьольного цвинтаря, з якого вдалося зафіксувати рештки восьми поховань. Два перші поховання, які взаємно накладаються, відрізняються незначною глибиною залягання, орієнтацією (Аз. ~240°), а також кращим станом збереження кісток. Вони відповідають найпізнішій фазі функціонування цвинтаря – XVIII ст. Решта поховань (3-8) відносяться до середнього та раннього періодів поховального комплексу, які слід датувати XIV-XVII ст. Вони зорієнтовані Аз.=270-285°, тоді як орієнтація костюлу Св. Бартоломея становить Аз.=260°. Це спостереження зміни орієнтації поховань потребує подальшого дослідження. Палеоантропологічні матеріали були передані на камеральні дослідження, звіт про які додається (див.: Додаток 1).

На межі Кв. 2 та 3, виявлено частину ями, заглибленої в материковий горизонт – **Об. 3** (Ф. 24). Західна та східна стінки об'єкта паралельні, прямі, зорієнтовані Аз. = 10°, між ними віддаль – 88 см. За формою бічних стінок і дна це, швидше, нагадує уривок лінійного ровика, а не округлої ями. Об'єкт 3 запусканий з рівня передматерикового горизонту, з відмітки -0,90 м. Західна бічна стінка його майже вертикальна, східна – більш похила. Обидві вони плавно заокруглюються до ледь прогнутото дна, максимальне заглиблення якого на рівні -1,35 м. Об. 3 на 45 см заглиблений у материкову глину. Він заповнений у нижній частині темним гумусованим суглинком, який, швидше за все, має делювіальне походження. В середній частині заповнення прогин сідловини ровика займає суміш суглинку і жовтої материкової глини, а вище знову формується шар темного гумусованого суглинку, який трохи осідає у місці ровика (Ф. 24). Приблизно інтерпретувати Об. 3 частиною ровика, що вимежував цвинтарну територію навколо костюлу. Однак підстав для такої інтерпретації поки що замало.

3.2. ТРАНШЕЯ 1 Б

Друга частина розвідкової траншеї була розпланована як продовження першої до середини вежі-дзвіниці (Рис. 1). Її площу складають три умовні археологічні квадрати, нумерація яких зростає на схід. Вже на першому штиху з'ясувалося, що площа поверхні фундаменту (М. 1), починаючи від лінії розмежування обидвох частин траншеї, тягнеться ще на 2,6 м, тобто більше як на один квадрат. Коронка М. 1 тут залягає на рівні -0,15-0,20 м (Ф. 29).

На решті внутрішньої площі Тр. 1-Б після прокопування шару сухого вапнякового румовища завтовшки 20-25 см залягали досить пухкі насипні пласти сіро-коричневих суглинків, які час від часу розмежувалися горизонтальними тонкими прошарками дрібнішого румовища. Такий насипний ґрунт короткотривалого періоду формування залягав до глибини 2 м від поверхні або до відмітки -2,30 м (Рис. 4: а). У цьому насипі було виявлено чимало рухомого археологічного матеріалу, знахідок будівельної кераміки (цегла, дахівка, кахлі), кухонної кераміки, виробів зі скла, металу, тощо, наймолодші з яких датуються переломом XVII/XVIII ст. (див.: Інвентарний список знахідок).

У Кв. 3` (всередині вежі), на гл. – 0,75 м. від денної поверхні у масивному шарі супіску коричневого відтінку, виявлено прямокутник 70 × 35 см яскраво-коричневого тліну завтовшки 0,5 см – **Об. 4**. На поверхні тлін подекуди покритий білими грибковими

утвореннями. Прямокутник зорієнтований в осях вежі. Можливо, це якийсь дерев'яний виріб. Стан збереження об'єкта унеможливило його стаціонарне дослідження. Від нього узято лише фрагменти для подальшого лабораторного вивчення.

Між відмітками 1,35-1,75 м у Кв. 3` було виявлено кілька залізних предметів за походженням – вогнепальної зброї козацької доби. Вони залягали в'ялоподібно при північній стінці траншеї (Ф. 25-26). Ці предмети озброєння будуть описані трохи нижче (див.: підрозділ 4.1. Зброя).

Насипний сіро-коричневий ґрунт залягав на ледь вгнутій досередини поверхні материкової глини (Рис. 4: *a*). Наприкінці Кв. 3` у рівні зачищеної материкової долівки виявлено регулярний ровик завширшки 16-18 см та завглибшки 6-13 см, який зорієнтований уздовж поперечної осі споруди – Об. 5. Дно ровика спадає на південь. Ровик характеризують акуратні ледь-похилі бічні стінки, які плавно переходять у горизонтальне дно (Ф. 27-28; Рис. 4: *a*). Ровик замулений глиною сірого відтінку. Можливо, це дренажний ровик, за допомогою якого збирали воду з дна котловану чи підвалу.

У Кв. 1` зачищено поверхню конструкції М. 1 у вигляді втопаного світло-сірого вапняно-піщаного розчину, яка залягає на рівні -0,20-0,25 м. В межах розвідкової зонди завширшки 65 см при центральній осі споруди здійснено незначне заглиблення у конструкцію кладки з метою з'ясування її внутрішньої структури. Тут простежується площина щільно укладеного ярусу дикого каменю-пісковика, що нагадує вимостку. Камінь викладено на вапняно-піщаному розчині зі значними домішками уламків цегли. Це, очевидно, і є верхньою верствою ядра Муру 1 (Ф. 29).

При внутрішньому контурі ядра М. 1 розкрито, аналогічне до зовнішнього, цегляне облицювання у півтори цегли (Ф. 29; Рис. 4: *a*). Зруйнованою виявилася лицьова площина цього облицювання. Як з'ясувалося в міру подальшого розкриття, це сталося внаслідок проростання кореня дерева всередину вежі через поріг. Лицьовий шар кладки на товщину в півцегли, тобто на 15 см, просто відшарувався і змістився униз (Ф. 30). Лицьова площина кладки виявилася зруйнованою до відмітки -1,70 м. Нижня частина облицювання та фундаменту під нею збереглася *in situ* і була розкрита методом глибинної зонди (Ф. 31).

В результаті розкриття конструкцій М. 1 ззовні та зсередини до материка методом глибинних зонд, можемо гіпотетично реконструювати технологію будівництва вежі. Отже, з рівня денної поверхні, нижчої за поверхню теперішнього бетонного порога західного прорізу вежі на 54 см, було викопано квадратний у плані котлован на глибину 1,6 м. У його дні по периметру було викопано рови глибиною 70 см з похилими бічними стінками та горизонтальним дном. Ширина цих ровів залишається нез'ясованою, натомість внутрішній контур фундаментних ровів віддалений від нижньої межі котловану на 3,30 м (Рис. 4: *a*).

У рови, викопані на дні котловану, поверхстово закладали конструкцію фундаменту. Судячи з показників глибинної зонди при східному лиці фундаменту (Ф. 32), у його конструкції чергувалися верстви каменю з верствами битої цегли. Спочатку на дні рову викладали суцільний ряд постелистого каменю (товщина першої верстви ~20-25 см). Далі його поливали шаром будівельної заправи. У цій фундаментній частині споруди, яка вкопана у надійні й міцні бічні материкові стінки, заправу застосовували слабку, піскувату, розсипчасту, з незначною кількістю вапна, оскільки тут конструкція мала працювати виключно на стиск. Заправа має теплосірий відтінок. Крупини вапна у ній зустрічаються рідко. Іноді вони досягають величини у промірі 1 см.

На поверхню ще не ствердлої заправи накладали ряд цегли. Переважно цегла або уламки цегли у цьому ряду розташовуються плазом, що формує ніби регулярну верству цегляної кладки завтовшки 7-10 см. Поверх цегляного ярусу знову заливали шар заправи, на який насипали з пізнішим викладанням чи муруванням ярус каменю – напівокатаного постелистого щільного пісковика. Далі зверху приходить ярус з уламків цегли, а потім – знову ярус каменю. Таким чином, три яруси каменю, переверстуючись з трьома ярусами ламаної цегли на слабкій будівельній заправі, творять нижню конструкцію фундаменту, споруджену в рові завглибшки 70 см (Рис. 4: *a*). Подібну конструкцію поверстового заповнення рову але верствами переважно з каменю ми зустрічали у зонді, виконаній при зовнішньому контурі фундаменту (Ф. 16).

На поверхні цих конструкцій викладають особливо акуратну верству з постелистого каменю, яка завершена надзвичайно рівною заглаженою поверхнею – так звану глянхою (нім.) (Ф. 32, 15). Ця поверхня зі східного боку залягає на відмітці -2,00 м (-1,45 м від рівня синхронної денної поверхні із заходу), а із західного -1,00 м (-0,44 м від рівня синхронної денної поверхні). Вона призначена для зведення регулярного цегляного облицювання.

Незважаючи на досить значні втрати у лиці внутрішнього цегляного облицювання, можемо досить упевнено реконструювати його характеристики. Це регулярний цегляний мур, виконаний в готичному способі укладу. Цегла пальчатка – 28-28,5 × 14-14,5 × 7,5-8,0 см, укладена канелюрами донизу. Нижня верства цегляної кладки – лише тички, а далі готичний уклад. Шви між цеглинами переважно 2-, зрідка досягають 3 см товщини. Вони здебільшого затерті пласко в площині лица муру. У місцях дозеного відслонення внутрішньої структури муру кладка його переважно зберігає регулярність. Однак деякі цегли у внутрішній частині кладки все ж покладені у діагональному напрямку (Ф. 31-32).

Назагал фундаментний мур вежі-дзвіниці має досить своєрідні будівельно-технічні особливості. Він споруджений з комбінованих матеріалів. Лицьові частини обмуровані з цегли, а внутрішнє ядро муру – з річкового постелистого пісковика. Мурування з обох матеріалів велось послідовно в один будівельний період, на що вказує подібність розчину в обох його частинах. Ширина ядра муру – 2,20 м. Ширина зовнішніх цегляних обмуровань – по 45 см кожне (в півтори цегли). Загальна ширина фундаментного муру (М. 1) виносить 3,17 м. Сім сантиметрів наростає за рахунок досить широких швів між ядром і облицюваннями, що складають по ~3-4 см. У розчині ядра муру трапляється цегляний щебінь як заповнення.

Висота цегляних обмуровань неоднакова. Ззовні вона виносить 70 см (7 рядів кладки), а із середини – 170 см (17,5 рядів кладки). Відповідно, підшва фундаменту із середини вежі розташована на 60 см нижче, ніж ззовні (Рис. 4: *a*). Такі відмінності у параметрах слід пов'язувати з існуванням або наміром влаштування підземного ярусу будівлі.

На кінцевому етапі польових археологічно-архітектурних досліджень було здійснено глуху консервацію об'єктів та розкопів. Консервація здійснювалася відсортованим ґрунтом викиду з пошаровим його утрамбуванням. Зовнішнє лице фундаменту вежі законсервоване суглинистим ґрунтом для гідроізоляції. Внутрішнє лице фундаменту забезпечене від деформацій панцирною кладкою з відібраного в процесі розкопів каменю. Розібраний отвір у колекторі надійно закладено балками з гідроізоляційним покриттям. За місцем археологічної консервації періодично ведеться нагляд міськими комунальними службами.

4. РУХОМИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МАТЕРІАЛ

4.1. ЗБРОЯ

1. Гармата (легка серпентина? кулеврина? фельд-шланг?)

Ствол (довжина – 130 см, діаметр – 5,5-6 см, калібр – 3 см) приблизно на 2/3 довжини від дульного зрізу круглий, далі восьмигранний (Ф. 35). На дульній частині збереглися залишки мушки. Дульний пояс потовщений, відділений рівчачком. На початку граненої частини знаходяться дві циліндричні цапфи (довжиною по 3,5 см). Перехід від круглої до граненої частини на верхніх гранях відділений пояском, ще один, тонший, знаходиться поряд на гладкій частині. На казенній граненій частині розташовано прорізний приціл та запальний отвір. Казенний гвинт обламаний по торцю, тому про форму хвостовика можна хіба здогадуватися за аналогічними збереженими зразками. Зісподу казенної частини розміщене вушко (для кріплення ложа, частини лафета тощо). Наявність цапф передбачає можливість наведення по вертикалі. В цілому, гармата була при наявності відповідного лафета досить легким і маневреним артилерійським озброєнням, яке дозволяло вести прицільний вогонь на середні дистанції як проти живої сили противника так і для руйнації легких укриттів. Орієнтовно час виготовлення (побутування) – 16 ст. (Ф. 35-36).

2. Три однотипні стволи від гаківниць

Ствол восьмигранний, розширений на казенній частині і до дульного зрізу. Середня частина ствола кругла. На дульну частину згори наварена півкругла мушка, на казенну – прорізний приціл. Зі споду до дульної частини приварено гак – плоску пластину зі зрізаним дугою нижнім краєм і круглим отвором, а до казенної – вушко. В одній гаківниці гак обламаний, зосталась незначна частина. Запальний отвір круглий, знаходиться у виїмці полочки на правій боковій грані (Ф. 33-34, 36).

Відносно невеликі розміри стволів (довжина: I – 83 см, II – 80 см, III – 80 см, діаметр – 3,5 см, калібр – 2 см) наводять на думку про належність радше до невеликих фортечних рушниць, котрі теж мали гак зі споду ствола, аніж до великих гаківниць, котрі були у півтора-два рази довші. Знахідка трьох однотипових стволів в одному місці, без інших деталей – замка, прикладу тощо – може свідчити про використання їх у багатоствольній конструкції, т. зв. “органках”, де декілька стволів були закріплені на одному спільному лафеті. Стріляли з “органків” одночасними залпами або послідовною серією пострілів.

Знахідка металевих деталей, лише одна з яких однозначно може бути ідентифікована як фрагмент гнотового замка, теж може свідчити на користь багатоствольної версії. Хоча це наразі лише версія.

4.2. НУМІЗМАТИКА⁴³

Під час археологічних досліджень було виявлено 57 монет. З них 11 срібних та 46 мідних.

Мідні монети – шеляги (боратинки) Яна Казимира двох видів – коронний (13 шт.) та литовський (21 шт.). В трьох випадках, через незадовільний стан збереження, встановити тип не вдалося. Карбувалися ці монети досить великими тиражами впродовж короткого періоду в 1659-1668 рр. проте перебували в обігу ще практично століття. Економічна ситуація в державі зумовила велике фальшування цих монет. Під час розкопок було виявлено 9 фальшивих монет. Переважно це грубі наслідування

з аморфними зображеннями та символами у вигляді значків замість букв та цифр, що свідчить про доволі низький рівень знань людей (незнання алфавіту та правопису) які їх виготовляли.

Найстаршими, із виявлених срібних монет, є дві монети Сигізмунда I Старого – півгріш литовський (Річ Посполита, Вільно. 1515 р.) та денарій коронний (Королівство Польське. 1506-1548 рр.). Наймолодшою монетою є 3 крейцери Леопольда I. (Австрія. Прага. (1696 р.). Привертає увагу група монет, карбованих у 1620-их роках: чотири монети Сигізмунда III Вази – шеляг (Річ Посполита, Рига. 1620 р.), шеляг коронний (Краків. 1623 р.) 2 коронні шеляги (Бидгощ. 1627 р.) та подвійний шилінг Ульріха Померанського (Герцогство Померанія. Камміське Єпископство (нім. Bistum Sammin). Камінь Поморський. 1621 р.). Маємо також денарій Стефана Баторія (Річ Посполита, Гданськ. 1582 р.), шеляг (шилінг). Христина. (окупація Швецією, Рига. 1648 р.) та шостак коронний Яна Казимира (Річ Посполита, Бидгощ. 1667 р.).

Практично всі монети були виявлені всередині вежі (Траншея І-Б) на глибині 0,5-1,8 м. Проте найбільша кількість на глибині 0,8-1,3 м.

4.3. КЕРАМІКА⁴⁴

Керамічний матеріал, виявлений в ході розкопів, можемо поділити на три групи: 1) будівельні матеріали; 2) посуд; 3) люльки.

До першої групи – будівельна кераміка – відносимо кахлі, дахівку та цеглу.

У заповненні підземного ярусу вежі було виявлено десятки уламків коробчастих кахель, однак узято на зберігання лише десять найкращих їх фрагментів. Це переважно уламки лицьових поверхонь з уривками рельєфних орнаментів з наявністю або відсутністю поливи. У нижній частині заповнення підвалу виявлено фрагмент коробчастої неполив'яної кахлі з типовим для доби ренесансу рельєфним лінійно-ромбічним та стилізовано-рослинним орнаментами. За таким фрагментом можна з аргументованою вірогідністю реконструювати повне зображення лицьової частини кахлі⁴⁵ (Рис. 5). Такі кахлі датуються 2 пол. XVI – XVII ст. Вони вважаються старшими за аналогічні кахлі з полив'яними поверхнями. У верхніх верствах заповнення підвалу виявлялися лицьові поверхні кахель з полив'яними рельєфними орнаментами вже барокового характеру, які слід датувати 2 пол. XVII – XVIII ст. (див: Інв. список: №№ 19, 35-37, 47-48, 61).

У верхній половині заповнення котловану або підземного ярусу вежі (Кв. 3`), на глибині -0,8-0,95 м, виявлено практично цілу жолобкову (півокруглу в поперечному перетині) дахівку (Ф. 27; Рис. 6). Дахівка досить габаритна: 30 × 18,5 × 0,5-1,5 см, виготовлена з однорідного тіста, щільна, має теракотовий колір, добре випалена, дзвінка на стук. На масивнішому кінці в торцевій площині наявний зубчатий трикутний виступ, за допомогою якого дахівка зачіпалася за брусок обрешітки. Тобто, на даху її розташовували увігнутим боком догори. Тому, мабуть, для кращого прилягання до обрешітки, зовнішня поверхня півциліндру дахівки при виступі виразно сплющена (Рис. 6). З іншого боку близько до цього ж торця, на бічних крилах жолоба, зроблені два вирізи, форма яких свідчить про те, що за їх прямий бік мала б зачіпатися дахівка верхнього ряду, яка розташовувалася увігнутим боком донизу. Протилежний торець дахівки має менший радіус (тобто, дахівка має насправді форму зрізаного півконуса, а не півциліндра) і м'яко зрізані прямі кути. Виглядає, що сирцева форма виробу була штампована, але ще після штампування підправлялася гострим інструментом.

На поверхні виробу немає слідів заправи, хоч такого типу жолобкові дахівки могли викладатися і без застосування заправи. Все ж, збереження виробу в цілості на такій відстані від даху, відсутність слідів функціонального використання (відповідно запатинуваних ділянок на лицьовій, тобто увігнутій, поверхні), дає підставу припустити, що дахівка не була застосована у покрівлі вежі, хоча призначалася для цього (Рис. 6). За стратиграфічним принципом відносного датування шар, у якому виявлено знахідку, слід пов'язувати з періодом 2 пол. XVII–XVIII ст. Цілком можливо, що вона може походити з часу покрівлі вежі, близького до кінця XVIII ст., адже в середині XVIII ст. згадується ще гонтове покриття (див. С. 8).

Окрім такого повного зразка дахівки у середніх напластуваннях заповнення підвалу виявлено сотні дрібніших уламків жолобкової дахівки, яка, все ж, суттєво відрізняється за параметрами і матеріалом від уже описаної. Уламки жолобів цієї дахівки мають в поперечнику внутрішній радіус 3,5-4,0 см, що удвічі менший від цільнозбереженої, тісто більш пористе, з увігнутого боку поверхня особливо шорстка, насичена грубим піском (Рис. 7: 1). Такого типу дахівку в літературі прийнято називати “татаркою”. Можливо, це рештки іншого даху, виконаного з жолобкової дахівки, яким у XVII чи XVIII ст. було покрито вежу.

На глибині 0,6-0,8 м у заповненні підвалу було виявлено також уламки пласкої дахівки. Це уривки пласкої кераміки завтовшки 1,5-2,0 см, окремі з яких мають бічний прямий у перетині край з ледь заокругленими кутами. Кераміка середньопориста, однобарвна й одношарова на зламі, тобто якісно випалена. На лицьовій поверхні окремих фрагментів дахівок є чотири втиснені паралельні лінії при краю (Рис. 7: 2-4). Деякі уламки покриті зеленою поливою з лицевого боку. За дрібними фрагментами важко реконструювати повну форму дахівки. Однак на основі численних аналогій можемо пов'язувати ці уламки з так званою дахівкою стрічкового способу виробництва, коли вона формується спочатку у вигляді стрічки, яку пізніше розрізають на окремі дахівки, додаючи до них необхідні деталі (носики, завершення знизу, тощо). Вона була відома у пізньому середньовіччі, а також отримала широке розповсюдження у XVII–XVIII ст. під назвою “бобровий хвіст”. Так її називали за подібністю подовгастих керамічних пластин, заокруглених на нижньому кінці, до хвоста бобра. На верхньому кінці ця дахівка мусила мати виступ донизу – так званий “носик”, яким її зачіпали за бруски обрешітки. За стратиграфічним принципом датування нашу пласку дахівку слід відносити до XVIII, а можливо, й до XIX ст. (Рис. 7: 2-4).

Таким чином, у ході часткового обстеження заповнення підвального ярусу вежі-дзвіниці виявлено три типи дахівки, два з яких – жолобкові, а третій – плаский. Подальші дослідження повинні уточнювати інформацію щодо хронології застосування цих типів покриття у дахових конструкціях нашої пам'ятки.

Другою групою керамічних знахідок є уламки посуду. Кухонний та столовий посуд представлений горщиками та накривками до них, дзбанками, мисками. Хронологічно цю групу можна поділити на два періоди: XVI та XVII ст.

Посудини XVI ст. представлені переважно горщиками невеликого діаметру вінець – від 12 до 15 см (Рис. 8: 1, 4; 9: 1, 3-4; 10: 2-3), з домінуванням дванадцятисантиметрових. Лише в одному випадку зафіксовано горщик із діаметром вінця 26 см (Рис. 11: 2). Дзбанки мали вузьку горловину діаметром 10-12 см (Рис. 8: 2-3; 10: 1). На плічках трапляються рельєфний лінійний орнамент. За кольором виділяються білі та теракотові посудини із добрим випалом (одношарові в зламі). Зустрічаються

також світло- та темно-коричневі, сірі із недосконалим випалом (тришарові в зламі) черепки. В керамічному тісті домішки піску та жорстви.

Мисочки невеликих розмірів (діаметр вінець – 12 та 16,5 см). Друга – мала досить високі (зафіксована висота 6 см), майже вертикальні стінки (Рис. 11: 3). Темно коричнева (Рис. 9: 2) та сіра із недосконалим випалом (тришарові в зламі). В керамічному тісті домішки піску та жорстви.

Посудини XVII ст. представлені горщиками зі слабо відігнутими вінцями (діаметром – 11-15 см) та високими шийками (Рис. 12: 2-4). Зустрічаються горщики із гребінчастим орнаментом на плічках або зеленою поливою. В керамічному тісті домішки піску та жорстви. Випал добрий (одношаровий у зламі).

Виділяються посудини великих розмірів. Зокрема дві миски діаметром 38 та 34 см і зафіксованою висотою 13-14 см. Діаметр денця, ймовірно однієї з них, 17,5 см. Сірого кольору із недосконалим випалом (тришарові в зламі). В керамічному тісті домішки піску та жорстви (Рис. 13: 1-2; 14: 1). Дзбанок із шийкою 7 см висотою та діаметром 10 см, оздоблений лінійним та хвилястим орнаментом червоною фарбою по шийці та рельєфним лінійним орнаментом на плічках. Посудина білого кольору з добрим випалом (Рис. 14: 2).

Слід зазначити, що посудини XVI ст. були виявлені в зовнішній траншеї (Тр. 1-А) поряд із похованнями та всередині вежі (Тр. 1-Б) на невеликій глибині – 0,7-0,8 м. Тоді як кераміка XVII ст. виявлена лише всередині вежі на різних глибинах (від 0,7 до 1,9 м).

Окремо виділяються фрагменти двох люльок. Вони були виявлені всередині вежі (Тр. 1-Б, кв. – 3, гл. 1,2-1,3 м). В керамічному тісті простежуються домішки піску. Зовні покриті темнозеленою (Рис. 10: 4) та світлозеленою (Рис. 10: 5) поливою. Перша прикрашена гребінцевим орнаментом, друга – псевдовитим.

4.4. СКЛО

Вироби зі скла представлені фрагментами віконного скла та посудин. Серед останніх трапляються фрагменти келихів, кувалів, пляшки. Склomаса переважно матова та має рожевий, фіолетовий або блакитний відтінок. Усередині інколи є пухирці. Форма посудин різноманітна. Вони прикрашені псевдовитим, рельєфним орнаментами тощо (Рис. 15-17). Датуються скляні посудини, виявлені в розкопі, XVI–XVII ст.

ВИСНОВКИ

У письмових джерелах будівництво вежі-дзвіниці при костьолі Св. Бартоломея у Дрогобичі датується 1550–1551 роками. Важливими з огляду на конструктивні, стильові, об'ємно-просторові та функціональні особливості об'єкта є описи його та близького до нього оточення в люстрації 1663/1664 рр., візитації 1743 року та інших подібних джерелах. В окремих історіографічних працях будівництво вежі відносять до періоду княжої доби. Вирішити полеміку щодо датування пам'ятки необхідно археологічними методами.

Для археологічно-архітектурного дослідження вежі-дзвіниці обрано методику розвідкової траншеї, яка себе виправдовує з позицій раціональності та інформативності.

В результаті проведення археологічних досліджень у розвідковій траншеї розкрито фундаментну частину західного муру вежі з прилеглою до нього стратиграфією, ви-

явлено і зафіксовано водовідвідний колектор, ще кілька нерухомих об'єктів, рештки восьми поховань з прикостольного цвинтаря, а також рухомий археологічний матеріал, датований проміжком XVI – XVIII ст., серед якого виділяються одна гармата та три гаківниці XVI ст.

Аналіз зовнішньої, прилеглої до фундаменту вежі, стратиграфії та археологічних комплексів дає підстави датувати спорудження її часом першої письмової згадки, тобто 1550 роком. Страти культурного шару, сформовані до будівництва вежі, дають підстави вбачати в них сліди двох пожеж та існування дерев'яно-глиняної забудови, яка розташовувалася десь поблизу цієї ділянки впродовж періоду XIV – I пол. XVI ст. Археологічних матеріалів XII–XV ст. в розкопі не виявлено.

Фундаментний мур західної стіни вежі характеризується потужною і оригінальною конструкцією, комбінованою з каменю та цегли на вапняно-піщаній заправі. Будівництво вежі здійснювали у котловані завглибшки 1,6 м. Внутрішній контур стрічкового фундаменту заклали глибше за зовнішній з метою влаштування підземного ярусу споруди. У верхній частині фундаменту кам'яне ядро муру облицьовували з обох боків регулярними цегляними мурами завтовшки у півтори цегли з готичним способом в'язання. Облицьовання із внутрішнього боку глибше і вище, аніж ззовні фундаменту, що підтверджує намір влаштування підвального поверху. Дослідження вказують, що підвальний об'єм у внутрішній частині вежі поступово засипали впродовж XVII – XVIII ст. Питання функціонування підвального ярусу у вежі залишається відкритим, оскільки жодних слідів перекриття над ним поки що не виявлено. Разом із тим, до стратифікованого заповнення котловану не могли би потрапити знахідки, пізнішого за спорудження вежі часу, якщо би такого підвального ярусу не було.

Водовідвідний колектор був споруджений для осушення підземних приміщень костюлу – крипт. Його змуровано з каменю і цегли у траншеї відкритим способом, а потім засипано. Колектор складається з кам'яної долівки, двох бічних стінок і засклепленого між ними лучкового цегляного склепіння. Напрямок траси колектора – від костюлу до дзвіниці з наступним поворотом – пояснюється оптимальністю щодо можливого порушення ще відзнакованих на поверхні землі поховань. За стратиграфією, будівельно-технічними характеристиками цей об'єкт слід датувати поки що широко – кін. XVII – I пол. XIX ст. Більш обережно його появу слід прив'язувати до австрійського періоду в межах 4 чверті XVIII – середини XIX ст. Зауважені сліди ремонту колектора можуть бути пов'язані з його віднайденням пробощем Терлецьким 1878 р. і ремонтними роботами під кер. Е. Солецького чи Пшибиловського у 80-х рр. XIX ст.

У західній частині розвідкової траншеї розкрито комплекс восьми некомплектних людських поховань, здійснених у типовій християнській традиції. Два перші, які накладаються взаємно, відрізняються незначною глибиною залягання, орієнтацією, а також кращим станом збереження кісток. Неглибокий рівень залягання поховань (-0,35 м) може бути викликаний пониженням (нівеляцією) терену при костелі в XIX – I пол. XX ст. За логікою стратиграфічного датування, ці два поховання відповідають найпізнішій фазі функціонування цвинтаря – XVIII ст. Решта ж шість поховань відносяться до середнього та раннього періодів поховального комплексу, які слід датувати широким проміжком – XIV–XVII ст.

З рухомого археологічного матеріалу внаслідок лабораторного опрацювання відібрано на збереження до музейних фондів 139 артефактів, які поділено на групи. Це фрагменти або цілі вироби з кераміки, скла та металу, які датуються у межах XVI – XVIII ст. Під час розкопок виявлено 57 монет XVI–XVII ст.

Особливий інтерес викликають знахідки фрагментів фортечної гармати та трьох гаківниць XVI ст., які виявлено між третьою та останньою чвертями стратифікованого заповнення внутрішнього котловану чи підвального ярусу вежі.

Археологічно-архітектурні дослідження вежі-дзвіниці слід продовжувати, розвиваючи розвідкову траншею на схід, де назовні від вежі знаходився оборонний рів та дерев'яний міст через нього.

ІЛЮСТРАЦІЇ

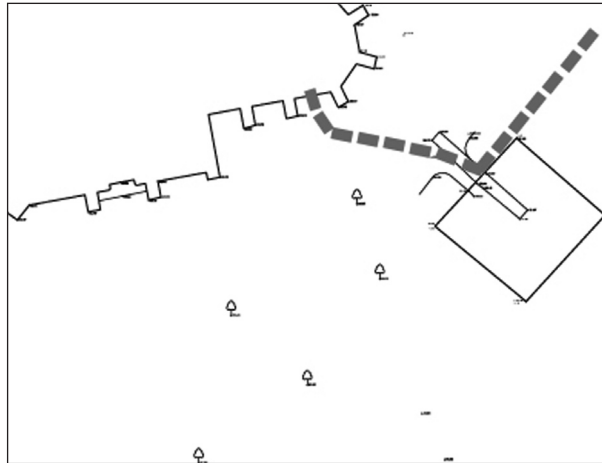

Рис. 1. Ситуаційний план розташування костюлу та дзвіниці зі схематичним нанесенням виявленого водовідвідного колектора.

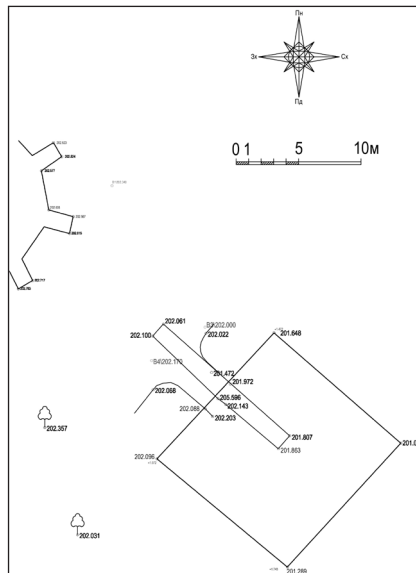

Рис. 2. Розпланування розвідкової Траншеї 1.

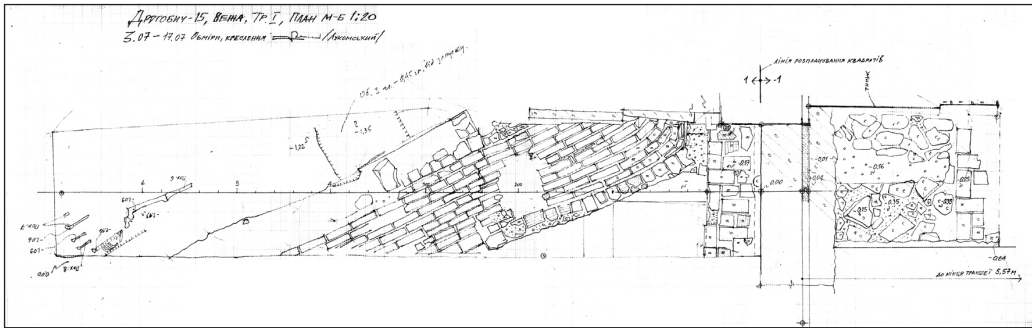

Рис. 3. План Траншеї 1 з нерухомими археологічними об'єктами.

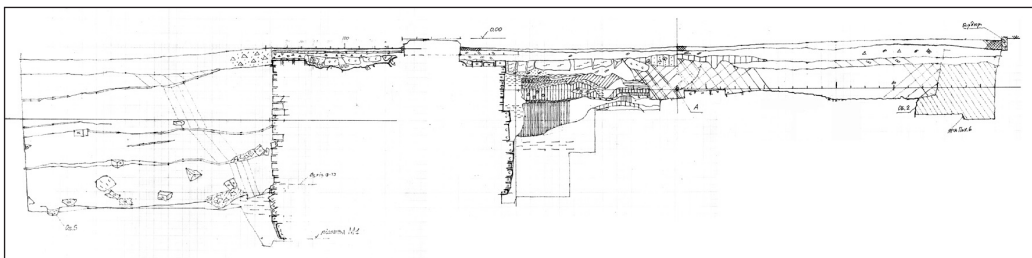
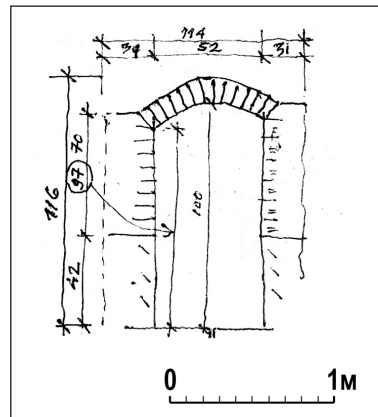

Рис. 4. Перетини: а) стратиграфічний перетин 1-1;

б) Схематичний перетин 2-2.

ІНВЕНТАРНИЙ СПИСОК АРХЕОЛОГІЧНИХ ЗНАХІДОК КОЛЕКЦІЙНИЙ ОПИС

№ з/п	Назва знахідки	Місце знаходження, глибина	Техніка, матеріал, поверхня, колір	Примітки
Вежа. Траншея 1-А				
1.	Гудзик	Кв. 1, гл. 0,6	Метал	Відень, 1911 р.
2.	Вінце	Кв. 3, гл. 0,6-0,8 м	Глина, пісок, жорства, теракотовий, одношаровий	XVI ст.

3.	Фрагмент ніжки келиха	Кв. 3, гл. 0,8 м	Скло	
4.	Вінце (2 фрагменти)	Кв. 4, гл. 0,8 м	Глина, пісок, жорства, теракотовий, одношаровий	XVI ст.
5.	Стінка	Об. 3, кв. 2;3	Глина, пісок, чорний	Повторна дія вогню. XVI ст.
6.	Денце	Кв. 3, гл. 0,8-1,0 м	Глина, пісок, теракотовий	XVI ст.
7.	Стінка (3 фраг.)	Кв. 3, гл. 0,8-1,0 м	Глина, пісок, теракотовий	XVI ст.
Вежа. Траншея 1-Б				
8.	Вінце миски	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, теракотовий, біла полива	Розписи корич. фарбою. XVII ст.
9.	Вінце миски	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, теракотовий, біла полива	Розписи корич. фарбою. XVII ст.
10.	Вінце миски	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, теракотовий, біла полива	Розписи корич. Фарбою. XVII ст.
11.	Ручка	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, теракотовий, біла полива	Розписи кор. та синь. фарбою. XVII ст.
12.	Денце тарілки або миски	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, теракотовий, коричнева полива із середини, зелена ззовні	XVII ст.
13.	Денце	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, сірий, тришаровий	XVII ст.
14.	Фрагмент дахівки	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, жорства, теракотовий	Пласка, прокреслені лінії 11×6×1,3 см Рис. 7: 4. XVIII ст.
15.	Фрагмент дахівки	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, жорства, зелена полива	Пласка, прокреслені лінії. 7,5×4,5×1,3 см Рис. 7: 3. XVIII ст.
16.	Віконне скло (3 фрагменти)	Кв. – 2`, гл. 0,7 м	Скло	
17.	Фрагмент кахлі	Кв. – 3`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, жорства, коричнева полива	Округла 7,5×5×0,8-1,3 см
18.	Фрагмент кахлі	Кв. – 3`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, жорства, зелена полива	Пласка, 5×2,5 ×1,5 см
19.	Фрагмент кахлі	Кв. – 3`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, жорства, зелена полива	Рельєфний орнамент 6×6×1,0-2,0 см
20.	Вінце	Кв. – 3`, гл. 0,7 м	Глина, пісок, жорства, сірий, тришаровий	XVI ст.

21.	Вінце	Кв. – 3 ^х , гл. 0,7м	Глина, пісок, жорства, світлокоричневий, тришаровий	XVI ст.
22.	Вінце	Кв. – 3 ^х , гл. 0,7м	Глина, дріб. пісок, жорства, білий, одношаровий	XVI ст.
23.	Вінце миски	Кв. – 3 ^х , гл. 0,7м	Глина, дріб. пісок, жорства, коричневий, тришаровий	XVI ст.
24.	Вінце	Кв. – 3 ^х , гл. 0,7м	Глина, пісок, жорства, теракотовий	XVI ст.
25.	Денце	Кв. – 3 ^х , гл. 0,7м	Глина, пісок, жорства, теракотовий, тришаровий	XVI ст.
26.	Вінце дзбанка із лійкою	Кв. – 3 ^х , гл. 0,7м	Глина, пісок, жорства, сірий, тришаровий	XVI ст.
27.	Ручка скл.кухля	Кв. – 3 ^х , гл. 0,7 м	Скло, біла патина	Кін. XVI-XVII ст.
28.	Стінка пляшки	Кв. – 3 ^х , гл. 0,7 м	Скло, прозоре, пухирці в масі	Кін. XVI-XVII ст.
29.	Вінце	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8м	Глина, пісок, жорства, сірий, тришаровий	XVI ст.
30.	Вінце	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8м	Глина, пісок, жорства, темнокоричневий, тришаровий	XVI ст.
31.	Вінце	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8м	Глина, пісок, жорства, теракотовий, одношаровий	XVI ст.
32.	Вінце дзбанка	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8м	Глина, пісок, жорства, сірий, тришаровий	XVI ст.
33.	Вінце дзбанка із вушком	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8м	Глина, пісок, сірий, одношаровий	XVI ст.
34.	Шийка (амфори?)	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8	Глина, дріб. пісок, зовні світлозелена полива, всередині жовта полива, в зламі білий	Між шийкою та плічком 2 рельєфні лінії
35.	Фрагмент кахлі	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8 м	Глина, пісок, жорства, теракотова	Рельєфний, рослинний орнамент 7,5×3,5×0,6-1,0 см, XVII ст.
36.	Фрагмент кахлі	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8 м	Глина, пісок, жорства, зелена полива	Пласка, лінійний орнамент 5×4×1,2-1,5 см, XVII ст.
37.	Фрагмент кахлі	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8 м	Глина, пісок, жорства, зелена полива	Пласка, лінійний орнамент 4×3×1,5 см, XVII ст.

38.	Дахівка	Кв. – 3 [`] , гл. 0,8-0,95 м	Глина, пісок, жорства, теракотовий	Півкругла, 30×18,5× 0,5-1,5 см; Рис. 6
39.	Денце кухля?	Кв. – 2 [`] , гл. 0,9 м, заповнення між цеглою стіни	Скло, перламутрова патина	сер. 16 – сер. 17 ст.
40.	Вінце миски	Кв. – 2 [`] , гл. 1,1-1,2 м	Глина, дріб. пісок, жорства, теракотовий, з внутрішнього боку полива?	Сер. XVII - поч. XVIII ст.
41.	Вінце	Кв. – 2 [`] , гл. 1,1-1,2 м	Глина, дріб. пісок, жорства, сірий, тришаровий	На плічку гребінч. орнам. Сер. XVII - поч. XVIII ст.
42.	Вінце	Кв. – 2 [`] , гл. 1,1-1,2 м	Глина, дріб. пісок, зелена полива, тришаровий	Сер. XVII - поч. XVIII ст.
43.	Вінце	Кв. – 2 [`] , гл. 1,1-1,2 м	Глина, дріб. пісок, жорства, темнозелена (коричнева) полива	Сер. XVII – поч. XVIII ст.
44.	Покришка	Кв. – 2 [`] , гл. 1,1-1,2 м	Глина, дріб. пісок, жорства, теракотовий, з внутрішнього боку полива?	Сер. XVII – поч. XVIII ст.
45.	Люлька керамічна	Кв. – 3 [`] , гл. 1,2-1,3 м	Глина, пісок, теракотовий, темнозелена полива ззовні	Гребінчастий орнамент
46.	Люлька керамічна	Кв. – 3 [`] , гл. 1,2-1,3 м	Глина, пісок, теракотовий, зелена полива ззовні	Рельєфний орнамент
47.	Фрагмент кахлі	Кв. – 2 [`] , гл. 1,4 м	Глина, пісок, жорства, теракотова	Рельєфний, росл. орн. 7,5×3,5×0,6-1,0 см. XVII ст.
48.	Фрагмент кахлі	Кв. – 2 [`] , гл. 1,4 м	Глина, пісок, жорства, зелена полива	Рельєфн. орн. 7,5× 5,5 × 0,6-1,0 см. XVII ст.
49.	Денце	Кв. – 2 [`] , гл. 1,4 м	Глина, дріб. Пісок, сірий, усеред. жовто-зелена полива, тришаровий	XVII ст.
50.	Денце келиха	Кв. – 2 [`] , гл. 1,4 м	Скло, прозоре, жовтий відтінок	Сер. XVI - сер. XVII ст.
51.	Денце келиха (5 фрагментів)	Кв. – 2 [`] , гл. 1,4 м	Скло, жовтий відтінок, ряба патина	Сер. XVI - сер. XVII ст.
52.	Фрагмент віконного скла	Кв. – 2 [`] , гл. 1,4 м	Скло	
53.	Вінце	Кв. – 2 [`] , гл. 1,4 м	Глина, дріб. пісок, жовто-зелена полива внутрішній бік, зовні білий	Лінійний орн. корич. фарбою. Сліди дії вогню після розбиття

54.	Вінце (2 фр.) + 10 фр. стінки від одного горщика (неклеяться)	Кв. – 2`, гл. 1,4 м	Глина, дріб. пісок, жовто-зелена полива внутрішній бік, зовні чорний (повторний випал)	Сліди дії вогню після розбиття
55.	Вінце з вушком	Кв. – 2`, гл. 1,4 м	Глина, дріб., пісок, внутр. бік. Зелена полива	Лінійний орнамент. XVII ст.
56.	Денце	Кв. – 2`, гл. 1,4 м	Глина, дріб., пісок, теракотовий	XVII ст.
57.	Точильний брусок	Кв. – 2`, гл. 1,4 м	Камінь, прямокутний у перерізі	5×3×2,5 см
58.	Гомулка (віконне скло)	Кв. – 2`, гл. 1,4 м	Скло, коричнева патина	XVII ст.
59.	Ніжка келиха	Кв. – 2`, гл. 1,4-1,5 м	Скло, фіолетовий відтінок	Кін. XVI – I пол. XVII ст.
60.	Ручка кухля	Кв. – 2`, гл. 1,6-1,8 м	Скло, жовтий відтінок	XVII ст.
61.	Фрагмент кахлі	Кв. – 3, гл. 1,4 м	Глина, пісок, зелена полива	Рослинний орнамент 5×5×0,8-1,2 см
62.	Фрагмент дахівки	Кв. – 3`, гл. 1,4-1,6 м	Глина, пісок, жорства, теракотовий	Півкругла, 13,5×9,8×1,2 см
63.	Фрагмент дахівки?	Кв. – 3`, гл. 1,5-1,6 м	Глина, пісок, жорства, теракотовий	9,5×7×2,2 см
64.	Ручка скл. кухля	Кв. – 3`, гл. 1,5-1,8 м	Скло, матове, фіол. патина	к. XVI – I пол. XVII ст.
65.	Денце кухля	Кв. – 2`, гл. 1,6 м	Скло, фіолетовий відтінок,	к. XVI – I пол. XVII ст.
66.	Скляна серединка підвіски	Кв. – 2, гл. 1,7 м	Скло, перламутровий відтінок	
67.	Ніжка келиха	Кв. – 3`, гл. 1,7 м	Скло, дрібні пухирці в масі, фіолетовий відтінок, жовта патина	XVII ст.
68.	Вінце з вушком	Кв. – 3`, гл. 1,7-1,9 м.	Глина, пісок, вкраплення жорстви, зелено-жовта полива із внутр. боку	
69.	Вушко	Кв. – 3`, гл. 1,7-1,9 м.	Глина, пісок, вкраплення жорстви, зелено-жовта полива із внутрішнього боку	
70.	Вінце дзбанка з вушком	Кв. – 2`, гл. 1,8 м.	Глина, вкраплення жорстви, білий (одношаровий)	Вінце та шийка ліній. орнам. чер. фарб.; плічка рельєфний орнам. XVII ст.

71.	Вінце	Кв. – 2`, гл. 1,8 м.	Глина, вкраплення жорстви, білий (одношаровий)	Плічко 1 лінія кор. фарб., ліній. рельєфний орнам. XVII ст.
72.	Фрагмент кахлі	Кв. – 3`, гл. 1,8 м	Глина, пісок, жорства, теракотова, у зламі тришаровий.	Рельєфне зображення, з ліній та крапок 16,5×9×0,8-2,0 см; Рис. 5
73.	Фрагмент дзбанка (вінце (1 фр.), шийка (2 фр.), бокчи (3 фр.))	Кв. – 2`, гл. 1,8	Глина, пісок, білий	Вінце, шийка - лінійний та хвилястий орнамент коричн. фарбою. плічка рельєфний лінійний. XVII ст.
74.	Стінка великої посудини (4 фраг.)	Кв. – 2`, гл. 1,9	Глина, пісок, світло-коричневий	
75.	Стінка великої посудини (13 фр.)	Кв. – 2`, гл. 1,9	Глина, пісок, світло-коричневий	Лінійний та хвилястий орнамент коричн. фарбою
76.	Вінце миски	Кв. – 2`, гл. 1,9 м	Глина, пісок, жорства, сірий, тришаровий	Лінійний орнамент під шийкою. XVII ст.
77.	Вінце миски	Кв. – 2`, гл. 1,9 м	Глина, пісок, жорства, сірий, тришаровий	XVII ст.
78.	Денце миски	Кв. – 2`, гл. 1,9 м	Глина, пісок, жорства, сірий, тришаровий	XVII ст.
79.	Гармата (легка серпентина? кулеврина? фельдшланг?)	Кв. – 3`, гл. 1,35-1,75 м	Чавун, лиття	XVI ст.
80.	Дуло гаківниці	Кв. – 3`, гл. 1,45-1,75 м	Залізо, лиття	XVI ст.
81.	Дуло гаківниці	Кв. – 3`, гл. 1,45-1,75 м	Залізо, лиття	XVI ст.
82.	Дуло гаківниці	Кв. – 3`, гл. 1,45-1,75 м	Залізо, лиття	XVI ст.

№ з/п	Класифікація	Місце знахідки	Матеріал	Опис	Рік карб.
83.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 0,7	Срібло	Шостак коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Бидгощ. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядаються герби Польщі та Литви в тарчі під короною і частина напису: GROS•AR ... 67. Рев.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо і частина напису: IOAN CAS D ... Діаметр – 25,4 мм, вага – 2,88 . Стан – незадовільний.	1667
84.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 0,5	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Краї монети обламани. Ав.: Портрет короля вправо, під ним [Т•L]•В, навколо напис: IOAN – CAS•REX. Рев.: Герб Литви – Погоня над ним корона, під ним монограма *HKPL*, навколо герба напис: SOLI•MAG – [DVC LIT 1]666. Діаметр – 15,8 мм, вага – 0.97 г. Стан – задовільний.	1666
85.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 0,5	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Уяздув. Ав.: Зображення повністю знищене. Рев.: Орел, навколо напис: SO[LID REG – POLO 16]61 або 7. Діаметр – 16,2 мм, вага – 1,03 г. Стан – задовільний.	1660-1667
86.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 0,7	Мідь	Фальшак під шеляг (боратинка) коронний Яна Казимира. Ав.: Аморфне зображення короля. Навколо значки замість букв. Обідець з крапок. Рев.: Орел. Навколо значки замість букв. Обідець з крапок. Діаметр – 15,4 мм, вага – 1,17 г. Стан – задовільний.	-
87.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 0,7	Мідь	Фальшак під шеляг (боратинка) литовський Яна Казимира. Ав.: Аморфне зображення короля. Навколо значки замість букв. Рев.: Аморфне зображення герба Литви – Погоня. Навколо значки замість букв. Діаметр – 15,8 мм, вага – 0,71 г. Стан – задовільний.	-

88.	Монета	Кв.- 2 ^х , гл.0,7	Мідь	Фальшак під шеляг (боратинка) литовський Яна Казимира. Ав.: Схематичне зображення короля. Навколо значки замість букв. Рев.:Зображення герба Литви – Погоня. Навколо значки замість букв. Діаметр – 15,0 мм, вага – 1,61 г. Стан – задовільний.	-
89.	Монета	Кв.- 3 ^х , гл. 0,55	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Ав.: Портрет короля вправо, під ним T L B •, навколо напис: IOAN • – •CAS•REX. Обідець з крапок. Рев.: Герб Литви – Погоня над ним корона, під ним монограма НКРЛ, навколо герба напис: SOLI•MAG•DVC•LIT 1666. Діаметр – 15,5 мм, вага – 1,03 г. Стан – добрий.	1666
90.	Монета	Кв.- 3 ^х , гл. 0,55	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: IOAN – •CAS R[EX]. Рев.: Герб Литви – Погоня, під ним монограма НКРЛ, навколо герба напис: [SOLI] MAG•DVC•LIT ... Обідець з крапок. Діаметр – 14,9 мм, вага – 1,16 г. Стан – задовільний.	1661 1664- 1668
91.	Монета	Кв.- 3 ^х , гл. 0,55	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо і частина напису: ... REX. Обідець з крапок. Рев.: Герб Литви – Погоня, під ним монограма НКРЛ, навколо герба напис: SOLI•MAG•DVC• ... Обідець з крапок. Діаметр – 15,0 мм, вага – 1,09 г. Стан – задовільний.	1661 1664- 1668
92	Монета	Кв.- 3 ^х , гл. 0,55	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо і частина напису: ... CAS ... Рев.: Герб Литви – Погоня, під ним монограма НКРЛ, навколо герба напис: SOLI MAG•DVC LI[T] 1666. Діаметр – 14,4 мм, вага – 0,89 г. Стан – задовільний.	1666

93.	Монета	Кв.- 3`, гл. 0,55	Мідь	Фальшак? Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Подвійний удар. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо і частина напису: IOAN - CAS ... Рев.: Аморфне зображення герба Литви – Погоня, навколо герба напис: SOLI ... значки. Діаметр – 15,0 мм, вага – 0,95 г. Стан – незадовільний.	-
94.	Монета	Кв.- 3`, гл. 0,55	Мідь	Фальшак під шеляг (боратинка) литовський Яна Казимира. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: IOAN – CAS RE[X]. Рев.: Аморфне зображення герба Литви – Погоня. Навколо значки замість букв. Діаметр – 14,6 мм, вага – 0,65 г. Стан – задовільний.	-
95.	Монета	Кв.- 3`, гл. 0,55	Мідь	Шеляг (боратинка). Річ Посполита. Ян Казимир. Ав.: Проглядається портрет короля вправо і частина напису: ...CAS... Рев.: Зображення повністю знищене. Діаметр – 15,4 мм, вага – 1,35 г. Стан – незадовільний.	1659-1668
96.	Монета	Кв.- 3`, гл. 0,55	Мідь	Фальшак під шеляг (боратинка) коронний Яна Казимира. Ав.: Зображення повністю знищене. Рев.: Аморфне зображення орла. Навколо значки замість букв. Обідець з грубих крапок. Діаметр – 14,8 мм, вага – 0,48 г. Стан – незадовільний.	-
97.	Монета	Кв.- 3`, гл. 0,55	Мідь	Фальшак під шеляг (боратинка) коронний Яна Казимира. Монета деформована. Ав.: Проглядається частина напису: IO... Рев.: Аморфне зображення орла, навколо герба напис: SOLI ... POLO. Обідець з грубих крапок. Діаметр – 15,1 мм, вага – 0,74 г. Стан – незадовільний.	-
98.	Монета	Кв.- 2`, гл. 1,0	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Уяздув. Ав.: Портрет короля вправо, під ним Т•L•В, навколо напис: IOAN – [CAS R]EX. Обідець з крапок. Рев.: Орел, під ним герб “слеповрон”, навколо напис: [SOLID REG] – POLON•16... Обідець з крапок. Діаметр – 15,9 мм, вага – 1,06 г. Стан – задовільний.	1660

99.	Монета	Кв.- 2 ^х , гл. 1,0	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Уяздув. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: IOAN – ... Обідець з крапок. Рев.: Орел, навколо напис: ... – POLO•1666. Діаметр – 15,2 мм, вага – 0,88 г. Стан – задовільний.	1666
100.	Монета	Кв.- 2 ^х , гл. 1,0	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо, під ним T L [B], навколо напис: IO[AN – CAS R] EX. Рев.: Зображення сильно знищене, проглядається орел, навколо напис: SOLID... Діаметр – 15,3 мм, вага – 1,02 г. Стан – задовільний.	1659-1667
101.	Монета	Кв.- 2 ^х , гл. 1,0	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля. Рев.: Герб Литви – Погоня над ним корона, навколо герба напис: SOLI M... Діаметр – 14,8 мм, вага – 0,71 г. Стан – добрий.	1660-1668
102.	Монета	Кв.- 2 ^х , гл. 0,8-1,0	Мідь	Шеляг (боратинка). Річ Посполита. Ян Казимир. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: [IOAN] – CAS REX. Рев.: Зображення повністю знищене. Діаметр – 15,6 мм, вага – 0,78 г. Стан – задовільний.	1659-1668
103.	Монета	п/м	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Краків. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо, під ним T•L•B, навколо напис: IOAN – CAS•REX. Рев.: Орел, навколо напис: SOL[ID REG – POL]O•1•6•6•3. Обідець з крапок. Діаметр – 15,9 мм, вага – 0,97 г. Стан – задовільний.	1663

104.	Монета	Кв. – 2 ^х , гл. 0,8	Срібло	<p>3 крейцери. Австрія. Леопольд I. Прага. Ав.: Портрет імператора вправо, під ним 3 в обідку. Навколо напис: LEOPOLDVS:D:G:R• – IMPER:S:A. Обідець з рисок. Рев.: Двоголовий орел під короною тримає два скипетри. На грудях герб Праги – Лев в щиті під короною. Під орлом в ободі GE. Навколо напис: GER:HVN:BO – NEMIE REX 16 – 69. Обідець з рисок. Діаметр – 21,3 мм, вага – 1,43 г. Стан – до- брий.</p>	1696
105.	Монета	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполи- та. Ян Казимир. Уяздув. Ав.: Портрет короля вправо, під ним T•L•B, навколо напис: •IOA[N] – CAS•REX. Обідець з крапок. Рев.: Орел, під ним герб “сліповрон”, навколо напис: SOLID REG – POLO•1664. Обідець з крапок. Діаметр – 15,9 мм, вага – 1,18 г. Стан – задовільний.</p>	1664
106.	Монета	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполи- та. Ян Казимир. Уяздув. Подвійний удар. Ав.: Проглядається портрет короля вправо, навколо напис: IOAN – CAS REX. Рев.: Орел, під ним герб “сліповрон”, навколо напис: ... – POLO 1666. Обідець з крапок. Діаметр – 15,6 мм, вага – 1,01 г. Стан – задовільний.</p>	1666
107.	Монета	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Поспо- лита. Ян Казимир. Ав.: Портрет короля вправо, під ним G (F або Z [H]), навколо напис: •IOAN – CAS•REX. Рев.: Герб Литви – Погоня над ним коро- на, під ним голова оленя – герб Ієроніма Крішпіна Кіршенштейна, навколо герба на- пис: ... G DVC LIT 1666. Обідець з крапок. Діаметр – 15,2 мм, вага – 1,02 г. Стан – задовільний.</p>	1666
108.	Монета	Кв. – 3 ^х , гл. 0,8	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Поспо- лита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Ав.: Зображення повністю знищене. Рев.: Проглядається герб Литви – Погоня над ним корона, під ним монограма НКPL, на- вколо герба напис: SO ... LIT•1664. Обідець з крапок. Діаметр – 15,6 мм, вага – 0,81 г. Стан – незадовільний.</p>	1664

109.	Монета	Кв.- 3', гл. 0,8	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир.</p> <p>Ав.: Портрет короля вправо, під ним Т•L•В, навколо напис: •IOAN• – [CA]S•REX.</p> <p>Обідець з крапок.</p> <p>Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма *НКРІ*, навколо герба напис: SOLI•MAG•DVC LI[T 1]666. Обідець з крапок.</p> <p>Діаметр – 15,7 мм, вага – 1,17 г. Стан – задовільний.</p>	1666
110.	Монета	Кв.- 3', гл. 0,8	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Монета сильно знищена окисом, краї обламани.</p> <p>Ав.: Проглядається портрет короля вправо, навколо напис: [I]OAN – CAS RE[X].</p> <p>Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма НКРІ, навколо герба напис: SOLI MAG DVC L...</p> <p>Діаметр – 16,1 мм, вага – 0,98 г. Стан – незадовільний.</p>	1661 1664- 1668
111.	Монета	Кв.- 3', гл. 1,2- 1,35	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир.</p> <p>Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо і частина напису: IOAN - ...</p> <p>Рев.: Орел, під ним герб "Слеповрон", навколо напис: [SOLID RE]G – POLO... Обідець з крапок.</p> <p>Діаметр – 15,2 мм, вага – 1,07 г. Стан – незадовільний.</p>	1659- 1667
112.	Монета	Кв.- 3', гл. 1,2- 1,35	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест.</p> <p>Ав.: Портрет короля вправо, під ним Т•L•В, навколо напис: IOAN – CAS REX. Обідець з крапок.</p> <p>Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма *НКРІ*, навколо герба напис: SOLI M[AG DV]C LI[T 1]666. Обідець з крапок.</p> <p>Діаметр – 15,4 мм, вага – 1,35 г. Стан – задовільний.</p>	1666

113.	Монета	Кв.- 3`, гл. 1,2- 1,35	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Ав.: Портрет короля вправо, під ним Т•L•В, навколо напис: [IOAN] – CAS•REX. Обідець з крапок. Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма НКРЛ, навколо герба напис: SOLI [MAG] DVC•LIT 16... Діаметр – 15,2 мм, вага – 1,25 г. Стан – незадовільний.	1661 1664- 1668
114.	Монета	Кв.- 3`, гл. 1,2- 1,35	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Монета деформована і має обламаний край. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо, навколо напис: IOAN – ... Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма НКРЛ, навколо герба напис: ...С•LIT 1... Діаметр – 14,9 мм, вага – 0,46 г. Стан – незадовільний.	1661 1664- 1668
115.	Монета	Кв.- 3`, гл. 1,2- 1,35	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Ковно. Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо, під ним G F H, навколо напис: IOAN – [CAS]•REX. Обідець з лінії. Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним голова оленя – герб Ієроніма Кришпіна Кіршенштейна, навколо герба напис: ... D - VC LIT... Обідець з крапок. Діаметр – 15,4 мм, вага – 0,61 г. Стан – незадовільний.	1665- 1666
116.	Монета	п/м	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Уяздув. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: [IOAN] – CAS•R[EX]. Обідець з крапок. Рев.: Зображення сильно знищене, проглядається частина напису: SOL... Діаметр – 15,4 мм, вага – 0,70 г. Стан – задовільний.	1659- 1667

117.	Монета	п/м	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест.</p> <p>Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо, навколо напис: [IO]AN – CAS[REX].</p> <p>Рев.: Герб Литви – Погоня, під ним монограма *НКРЛ*, навколо герба напис: [SO]LI MAG DVC [...].</p> <p>Діаметр – 14,9 мм, вага – 1,20 г. Стан – задовільний.</p>	1666
118.	Монета	п/м	Мідь	<p>Фальшак під шеляг (боратинка) коронний Яна Казимира.</p> <p>Ав.: Аморфне зображення короля. Навколо значки замість букв. Обідець з крапок.</p> <p>Рев.: Орел. Навколо значки замість букв. Обідець з крапок.</p> <p>Діаметр – 15,0 мм, вага – 0,79 г. Стан – задовільний.</p>	-
119.	Монета	Кв.– 3 ^г , гл. 1,3	Срібло	<p>Шеляг. Річ Посполита. Сигізмунд III Ваза. Рига. Монета має обламаний край.</p> <p>Ав.: Проглядається монограма S під короною, по боках Z – ... Навколо напис ... REX•POL•D L•</p> <p>Рев.: Проглядається герб Риги. Навколо напис: ... RIGENSIS•</p> <p>Діаметр – 15,2 мм, вага – 0,23 г. Стан – незадовільний.</p>	1620
120.	Монета	Кв.– 3 ^г , гл. 1,3	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест.</p> <p>Ав.: Портрет короля вправо, під ним T•L•B, навколо напис: IOAN – CAS REX. Обідець з крапок.</p> <p>Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма НКРЛ, навколо герба напис: SOLI•MAG DVC LI... Обідець з крапок.</p> <p>Діаметр – 15,3 мм, вага – 0,89 г. Стан – задовільний.</p>	1661 1664- 1668
121.	Монета	Кв.– 3 ^г , гл. 1,3	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест.</p> <p>Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо, навколо напис: IOAN – ...</p> <p>Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма *НКРЛ*, навколо герба напис: SOLI M[AG DV]C LIT 1666. Обідець з крапок.</p> <p>Діаметр – 14,9 мм, вага – 1,01 г. Стан – задовільний.</p>	1666

122.	Монета	Кв.- 3`, гл. 1,3	Срібло	Шеляг. Річ Посполита. Сигізмунд III Ваза. Бидгощ. Монета деформована і має обламаний край. Ав.: Проглядається монограма S під короною, по боках 2 – 7. Напис нечитабельний. Рев.: Проглядається п'ятиполий герб Польщі та Литви. Напис нечитабельний. Діаметр – 16,2 мм, вага – 0,48 г. Стан – незадовільний.	1627
123.	Монета	Кв.- 2`, гл. 1,4	Срібло	Денарій. Річ Посполита. Стефан Баторій. Гданськ. Ав.: Орел. Обідець з крапок. Рев.: Герб Гданська по боках 8 – Z. Обідець з крапок. Діаметр – 12,2 мм, вага – 0,23 г. Стан – добрий.	1582
124.	Монета	Кв.- 2`, гл. 1,3	Срібло	Денарій коронний. Королівство Польське. Сигізмунд I Старий. Монета має обламаний край. Ав.: Корона по боках S – P. Обідець з лінії. Рев.: Орел. Обідець з лінії. Діаметр – 11,8 мм, вага – 0,22 г. Стан – задовільний.	1506- 1548
125.	Монета	Кв.- 2`, гл. 1,3	Срібло	Подвійний шилінг. Герцогство Померанія. Камміське Єпископство (нім. Bistum Sammin). Ульріх Померанський. Камінь Поморський. Ав.: Герб роду Грифичів – Грифон, в кільці з крапок. Навколо напис: VLRIC•9•1•D:G•DVK•S•POM. Обідець з крапок. Рев.: монограма номіналу DS (Doppel Schilling), під нею: •Z1•, у кільці з крапок. Навколо напис: DEVS•PROTECTOR•MEVS:. Обідець з крапок. Діаметр – 22,8 мм, вага – 0,93 г. Стан – добрий.	1621
126.	Монета	Кв.- 2`, гл. 1,3	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Уяздув. Ав.: Портрет короля вправо, під ним T•L•B, навколо напис: •IOAN• – •CAS•[REX]. Обідець з крапок. Рев.: Орел, під ним герб “Слеповрон”, навколо напис: •SOLID REG – [POLO•1]664. Обідець з крапок. Діаметр – 15,8 мм, вага – 1,35 г. Стан – добрий.	1664

127.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 1,3	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Уяздув. Ав.: Портрет короля вправо, під ним T•L•B, навколо напис: •IOAN• – CAS•REX. Обідець з крапок. Рев.: Орел, під ним герб “Слеповрон”, навколо напис: SOLID• REGN – POLON•1661. Обідець з крапок. Діаметр – 15.6 мм, вага – 1,15 г. Стан – добрий.	1661
128.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 1,3	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Уяздув. Монета має дефект – виріз правильної півкруглої форми від сусідньої монети. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: IOAN – CAS REX. Рев.: Орел, під ним герб “Слеповрон”, навколо напис: SOLI• REG – POLO [16]59. Обідець з крапок. Діаметр – 15,4 мм, вага – 1,01 г. Стан – задовільний.	1659
129.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 1,3	Мідь	Фальшак під шеляг (боратинка) коронний Яна Казимира. Ав.: Зображення короля вправо. Навколо нерівномірний напис: IOAN – CAS REX. Рев.: Орел. Навколо нерівномірний напис: SOLI RE – POLON 166... Діаметр – 15,2 мм, вага – 0,69 г. Стан – задовільний.	-
130.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 1,3	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Оліва. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: IOAN• – CAS REX. Обідець з лінії. Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним сніп – герб Ваза і голова оленя – герб Героніма Крішпіна Кіршенштейна, навколо герба напис: SOLI MAG D - VC LIT 1663. Обідець з лінії. Діаметр – 16,1 мм, вага – 1,00 г. Стан – добрий.	1663
131.	Монета	Кв.- 2 ^а , гл. 1,3	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: IOAN• – CAS•REX. Обідець з крапок. Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма НКРЛ, навколо герба напис: SO[LI MAG] DVC LIT• 1664. Обідець з крапок. Діаметр – 16,3 мм, вага – 1,16 г. Стан – задовільний.	1664

132.	Монета	Кв.- 2 [`] , гл. 1,3	Мідь	Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир. Вільно / Брест. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: IOAN• – CAS•REX. Обідець з крапок. Рев.: Герб Литви – Погоня, над ним корона, під ним монограма НКPL, навколо герба напис: SOLI•MAG DVC [LIT] 1665. Обідець з крапок. Діаметр – 15,5 мм, вага – 0,94 г. Стан – добрий.	1665
133.	Монета	Кв.- 2 [`] , гл. 1,3	Срібло	Шеляг коронний. Річ Посполита. Сигізмунд III Ваза. Краків. Ав.: Монограма S – R під короною, між ними герб “Сніп”, по боках 2 – 7. Рев.: Напис у чотири рядки: SOLID/REGNI/ POLON/16 герб “Сас” Z3. Діаметр – 14,7 мм, вага – 0,44 г. Стан – задовільний.	1623
134.	Монета	Кв.- 2 [`] , гл. 1,3	Срібло	Шеляг (Шилінг). Христина. Рига (окупація Швецією). Ав.: Монограма С всередині якої герб “Сас”. Навколо напис: [CHRI]STINA D:G•R•S. Рев.: Герб Риги, навколо напис: SOLIDVS CIVI RIG...48 Діаметр – 15,9 мм, вага – 0,36 г. Стан – задовільний	1648
135.	Монета	п/м	Мідь	Шеляг (боратинка) коронний. Річ Посполита. Ян Казимир. Уяздув. Ав.: Портрет короля вправо, навколо напис: IOAN• – CAS•REX. Обідець з крапок. Рев.: Орел, під ним герб “Слеповрон”, навколо напис: [SOLI]D• REG – POLO• 1664. Обідець з крапок. Діаметр – 15,4 мм, вага – 1,36 г. Стан – добрий.	1664
136.	Монета	Кв.- 3 [`] , гл. 1,2-1,3	Мідь	Фальшак під шеляг (боратинка) коронний Яна Казимира. Ав.: Портрет короля вправо. Навколо значки замість букв. Рев.: Орел. Навколо значки замість букв. Діаметр – 15,2 мм, вага – 0,99 г. Стан – задовільний.	-
137.	Монета	Кв.- 2 [`] , гл. 1,5	Срібло	Шеляг коронний. Річ Посполита. Сигізмунд III Ваза. Бидгощ. Краї монети обламани. Ав.: Монограма S під короною, по боках 2 – 7. Напис нечитабельний. Рев.: Проглядається п'ятиполий герб Польщі та Литви. Напис нечитабельний. Діаметр – 16-16,5 мм, вага – 0,27 г. Стан – незадовільний.	1627

138.	Монета	Кв.– 3 ^а , гл. 1,5	Срібло	<p>Півгріш литовський. Річ Посполита. Сигізмунд I Старий. Вільно. Монета розламана. Зберегла центральна частина і два фрагменти.</p> <p>Ав.: Герб Литви – Погоня, навколо герба напис: MONETA ... :15.</p> <p>Рев.: Орел навколо напис: : + MAGNI ... IAE.</p> <p>Діаметр – 19,6 мм, вага – 0,50 г. Стан – незадовільний.</p>	1515
139.	Монета	Кв.– 3 ^а , гл. 1,6-1,8	Мідь	<p>Шеляг (боратинка) литовський. Річ Посполита. Ян Казимир.</p> <p>Ав.: Зображення сильно знищене, проглядається портрет короля вправо, буква N з напису.</p> <p>Рев.: Герб Литви – Погоня, під ним монограма НКPL, навколо герба напис: ... MAG•DVC ... Обідець з крапок.</p> <p>Діаметр – 15,4 мм, вага – 1,09 г. Стан – задовільний.</p>	1660-1668

ДОДАТОК 1

ЗВІТ ПРО АНТРОПОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОХОВАНЬ, ВИЯВЛЕНИХ ПРИ АРХЕОЛОГІЧНИХ РОЗКОПКАХ БІЛЯ ВЕЖІ-ДЗВІНИЦІ КОСТЬОЛУ СВ. ВАРФОЛОМІЯ В ДРОГОБИЧІ 2015 Р.

Антропологічні дослідження проводились на базі Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Для аналізу було надано поховання семи дорослих осіб та однієї дитини, віднайдені під час археологічних досліджень біля вежі-дзвіниці костьолу св. Варфоломія в Дрогобичі влітку 2015 р. Поховання представлені кістками посткраніального скелету доброго і задовільного стану збереження. В ході дослідження вік визначався на кістках посткраніального скелета за станом вушної поверхні клубової кістки та лобкового симфізу (за схемою Brooks, Suchey, 1990) також за ступенем компактизації довгих трубчастих кісток. Ідентифікація статі проводилась за морфологічними особливостями будови тазу, а також розмірами голівок плечових та стегнових кісток. Також фіксувався ступінь розвитку кріплень усіх глибоких м'язів посткраніального скелета (за 10-ти бальною системою) з метою реконструкції прижиттєвих фізичних навантажень. За можливості також виконувались остеометричні виміри за В.П.Алексеевим та Г.Ф.Дебецом (Алексеев, 1966). Визначення зросту здійснювалось за чотирма методиками: Троттер-Глезер, Дьупертьюї-Хеддена, Брайтінгера-Баха та Пірсона-Лі (Trotter, 1970; Trotter, Gleser, 1958; Dupertius, Hadden 1951; Breitinger, 1938). Патологічні дослідження проведені за макроскопічними методиками, розробленими групою палеопатології Університету м. Гьоттінген (Німеччина) (Schultz 1988, 2001).

Поховання 1

Поховання представлено кістками посткраніального скелета, дистальними грудними та поперековими хребцями, кістками лівого зап'ястя та поодинокими кістками стоп. Поверхнева пластинка помертво пошкоджена, частина кісток розламана на невеликі фрагменти, що виникло, ймовірно, під час неправильного транспортування. Загалом збереженість поховання добра, колір світло-коричневий із рудими вкрапленнями.

Скелет належав чоловіку у віці 25-35 років. Під час обстеження пост краніального скелета вдалося простежити ряд патологічних змін. Права плечова кістка прижиттєво травмована, що спричинило появу рубця над кріпленням *M. brachialis* по латеральному краю розміром 2×1 см. Свіже запалення навколо радіального імпринту у вигляді тонкої щільної плівочки виникло при надмірній гіперфлексії ліктя.

Сильно осифіковані кріплення підлопаткового, найширшого м'яза спини, дельтоподібного, плечового, плечо-променевого м'язів, круглого м'яза-привертача (*Mm. Subscapularis, latissimus dorsi, deltoideus, brachialis, brachioradialis, extensor carpi radialis longus, pronator teres*), які виконують металні рухи, тобто одночасно приводять, згинають та привертають плече та передпліччя, відводять кисть. Очевидно, великий грудний та великий круглий м'язи (*Mm. pectoralis major, teres major*) були травмовані при виконанні кидка, про що свідчить резорбція у місцях їх прикріплення (рис.1).

Добре загоєний зміщений перелам правої променевої кістки (рис.2), розташований медіально в середині діафіза (дистальний рубець розміром - 4,5×2,5 см). Така травма могла виникнути при падінні з опорою на руку, дистальний суглоб уражений посттравматичним артритом. Невелике овальне потовщення в середині діафіза на долонній поверхні (2,5×1,3 см), очевидно, сформувалось в результаті цього ж травматичного епізоду.

Дистальні фасетки розташовані на задній поверхні обох променевих кісток мають генетичне походження, чи могли сформуватись в результаті гіперекстензії зап'ястя. У розвитку кісток передпліччя спостерігається осифікація *Mm. extensor pollicis longus, extensor indicis, abductor pollicis longus, supinator*, які відповідають за розгинання пальців та привертання передпліччя. Менш інтенсивні зміни помітні на *Mm. anconeus, flexor digitorum profundus*, що згинають пальці та розгинають передпліччя.

Над вушною поверхнею по медіальному краю правої тазової кістки розташована фасетка (рис.3), із ознаками осифікації. Такі ж розростання ліворуч навколо вушної поверхні. Серед внутрішніх зв'язок найбільше осифікована *lig. Sacroiliaca interossea*. Менш інтенсивні симетричні зміни зафіксовано у місцях кріплення внутрішнього косяго м'яза живота та клубово-поперекової зв'язки (*Mm. obliquus internus abdominis, lig. Iliolumbale*), а праворуч ще й на поперечному м'язі живота та зовнішньому затульному м'язі (*Mm. transversus abdominis, obturatoris internus*). З м'язів зовнішньої групи тазу виділяється правобічна осифікація півсухожилкового м'яза (*M. semitendinosus*), та лівобічна – грушоподібного, нижнього близнюкового та великого привідного м'язів (*Mm. Piriformis, gemellus inferior, adductor magnus*). Помірні зміни спостерігаються у розвитку сідничних м'язів, симетрично. Ліворуч зафіксовано розростання по краю ацетабулума та всередині кульшової западини рубець (1 см в діаметрі) та овальне вдавнення, що свідчить про більші навантаження, що припадали на лівий тазо-стегновий суглоб.

Помітні сліди недоформування крижової кістки між 1-2 та 4-5 крижовими сегментами, у вигляді щілини та незамкнених дуг. Очевидно із цим же процесом пов'язані розрідження краніально на поверхні 10 грудного хребця та на поверхні крижової кістки.

Збережений дистальний фрагмент куприка. Великі центральні грижі (шириною до 1 см) розташовані краніально на поверхні 9 та 10 грудних та каудально на поверхні 12 грудного хребців (рис.12). Їхнє розташування вказує на великі вертикальні навантаження на хребет, що очевидно, не супроводжувались значними неврологічними симптомами. Артроз в межах 3-4 б., більш інтенсивний на міжсуглобових поверхнях 9,12 грудного та 1-2 поперекових хребців, де процес супроводжувався активними крайовими розростаннями. Судинний відбиток та невелике рубчасте потовщення на поверхні одного з правих ребер, очевидно 9 чи 10, є наслідком плевриту.

Зріст чоловіка розраховано на основі найбільших довжин довгих трубчастих кісток за чотирма формулами Trotter-Gleser становить-173 см, Dupertius-Hadden – 172,2 см, Britinger-Bach – 166,7 см, Pirson-Lee – 165,8см.

На обох стегнах присутні треті вертлюги. Праворуч видно лінію приростання проксимального епіфіза, по краю якого виражений артроз у вигляді ліппінгу (рис.4), а ліворуч артроз, виражений у вигляді крайових розростань навколо голівки стегна. На шийці лівого стегна розташована задня фасетка та потовщення 2×2,3 см під голівкою, що може маркувати сліди загоєного запалення. В дистальних метафізах симетрично розташовані фасетки Чарльза, а на поверхні епіфізів тібіальні імпринти (латеральні та медіальні) та “східні фасетки” розташовані в обох метафізах великих гомілкових кісток, є наслідком надмірної гіперфлексії у колінних та гомілкоstopних суглобах. Симетрично осифіковані хрестоподібні зв’язки, праворуч зі слідами артрозу (рис.8). Ці зміни поряд із симетричними навантаженнями на *Mm. iliopsoas, biceps femoris*, найчастіше розвиваються у вершників. Найбільш інтенсивні навантаження, ймовірно травматичні, припадали на великий сідничний м’яз (*M. gluteus maximus*), інтенсивніше ліворуч. Праворуч осифіковані великий привідний, середній литковий м’язи (*Mm. Adductor magnus, gastrocnemius med.*). Поверхня обох стегнових та великих гомілкових кісток всередині діафіза медіально та латерально вкрита вертикальною окресленістю (рис.5). Шнурові борозни розташовані в верхній частині і середині діафіза медіально і латерально на довгих кістках нижніх кінцівок.

Трохи нижче середини діафіза лівої великої гомілкової кістки розташований великий каулюс (9 см - латерально, 7,5 см – медіально), поверхня якого короподібна (рис.6), вкрита вертикальними грубими осифікованими прядками та судинними відбитками – шнуровими борознами (рис.7), що маркують добре загоєний перелом, отриманий при падінні вертикально. Сильні розростання, що вкривають поверхню обох дистальних суглобів, та осифікація інтермембранних зв’язок (рис.10) виникли в результаті цієї ж травми. Праворуч ззаду на живильному отворі великої гомілкової кістки розташована осифікована пластинка. Ліворуч фібулярна фасетка атрофована (рис.9). Найсильніші навантаження припадали на півперетинчастий м’яз та колатеральну зв’язку (*M. semimembranosus, lig. Collaterale tibiale*), які осифіковані в максимальному ступені. Кріплення камбалоподібних м’язів (*M. soleus*) симетрично поруйновані внаслідок недавнього травматичного епізоду.

Малі гомілкові кістки увігнуті медіально. Праворуч медіально в нижній частині діафіза помітний добре інтегрований рубець (1×0,4 см), над ним ще один розташований по діагоналі (1,2×0,3 см). Латеральна поверхня гомілок вкрита добре інтегрованими прядковими нашаруваннями запального характеру. Найбільші навантаження припадали на малогомілкові м’язи та довгий згинач великого пальця (*Mm. peroneus longus, brevis, flexor hallucis longus*), які привертають та згинають стопу.

Через посмертні руйнування на поверхні правої п'яtkової кістки вдалося зафіксувати лише розвиток квадратного м'язу підшви (*M. Quadratus plantae*) та помірну осифікацію ахілового сухожилля (рис.11). Такі ж зміни спостерігаються й ліворуч. На лівій таранній кістці спостерігається потовщення медіальних зв'язок. Розрідження по латеральному краю лівої човноподібної кістки (2×1 см з порожниною всередині) є наслідком запалення чи падіння важкого предмета на ногу.

За розподілом дегенеративно-дистрофічних змін найбільші навантаження припадали на крижо-клубові, тазостегнові та колінні суглоби.

Загалом, чоловік був високого зросту. У розвитку м'язового рельєфу вдалося простежити зміни, спричинені навантаженнями під час верхової їзди, а також виконання металевих рухів. Низка загоєних травм свідчить про достатньо активний спосіб життя та хороші регенеративні якості організму.

Поховання 2

Представлене фрагментом правої великої гомілкової кістки, яка ймовірно належала дорослому індивіду чоловічої статі. На жаль, за станом збереженості кістки встановити вік чоловіка не вдалося. Поверхня посмертно поруйнована, що унеможливило фіксацію будь-яких патологічних змін.

Поховання 3

Представлене фрагментами обох великих гомілкових кісток, які були повністю розламані на маленькі (4×1 см) друзки, очевидно, кістки пошкоджено під час транспортування. Патологічних змін, окрім наявності легкого запального процесу, пов'язаного із венозною недостатністю зафіксувати не вдалося. Кістки, ймовірно, належали дорослому індивіду чоловічої статі зрілого віку.

Поховання 4

Представлене фрагментарно, лише кістками посткраніального скелета. Збереглися обидві ключиці, фрагменти лопаток, ліва плечова, кістки передпліч, фрагменти обох тазових та стегнових кісток, правий наколінник, та праві велика і мала гомілкові кістки, дистальний грудний та верхній поперековий хребці, та фаланги лівої руки. Колір кісток сіро-кремовий.

Розвиток м'язового рельєфу плечового поясу виражений помірно, кістки достатньо грацильні, що пов'язано із молодим віком індивіда. В дистальному метафізі лівої плечової кістки присутній радіальний імпринт з невеликою резорбцією по краю (діаметром 0,5 см), що виникла при різкій гіперфлексії ліктя. З цими ж рухами пов'язаний розвиток кріплень дзьобоплечового та плечового м'язів (*Mm. coracobrachialis, brachialis*) (рис.13).

Кістки передпліччя збереглися дуже фрагментарно, помітна правобічна асиметрія ліктьових кісток. Праворуч виділяється надмірний розвиток *Mm. flexor digitorum profundus, flexor carpi ulnaris, extensor pollicis longus, abductor pollicis longus*, а ліворуч – *Mm. flexor digitorum superficialis, pronator quadratus*. Невелика резорбція у місці прикріплень плечового та триголового м'язів (*Mm. brachialis, triceps brachii*) свідчить про недавнє травмування. На поверхні променевої кістки помітна осифікація правого круглого привертгача (*M. pronator teres*), трохи менша на привідному м'язі (*M. adductor pollicis longus*), а ліворуч – короткому згиначі (*M. flexor pollicis longus*). На фрагменті лівої ключиці вдалося зафіксувати зміни дельтоподібної гористості (*M. deltoideus*) та невеличку резорбцію підключичного м'язу (*M. Subclavius*).

Збережені човноподібна кісточка та 4 фрагменти фаланг лівої руки у розвитку яких виділяються між фалангові м'язи 1-3 пальців лівої руки, особливо вказівного, що свідчить про виконання звичних маніпуляцій ручної роботи.

Тазові кістки складаються з багатьох дрібних фрагментів, на яких помітний лише розвиток зовнішнього затульного м'яза (*M. obcuratorius internus*). Рубчасте потовщення медіально спереду в середині діафіза стегнової кістки (1 см довжиною), добре інтегроване. Симетрично на поверхні стегнових кісток виражені кріплення двоголового м'яза стегна (*M. biceps femoris*), а також осифікація великого сідничного м'яза (*M. gluteus maximus*). Середина діафізів обох стегнових та гомілкових кісток медіально та латерально вкрита вертикальною покресленістю. На правих гомілкових кістках помітна осифікація *Mm. Quadriceps femoris, peroneus longus* (чотириголового стегнового та малогомілкового м'язів) та надмірний розвиток розгиначів пальців (*Mm. flexor digitorum longus, flexor hallucis longus*). В середині діафіза малої гомілкової кістки медіально розміщене потовщення, яке маркує загоєну гематому.

Попри задовільну збереженість поховання, у чоловіка вдалося простежити зміни, характерні для здійснення звичних побутових маніпуляцій та тривалої ходьби по пересічній місцевості.

Поховання 5

Належало дорослому чоловікові у віці 30-40 років. Скелет представлений кістками посткраніального скелета, незадовільної збереженості (лівою плечовою, правою ліктьовою, фрагментами тазових та обох стегнових кісток).

Розвиток м'язового рельєфу плечової кістки помірний, виражені лише кріплення дельтоподібного та дзьобоплечового м'язів (*M. coracobrachialis*). Легка осифікація фіксується у місці кріплення великого грудного, триголового м'язів та пронатора. В дистальному метафізі плеча присутній радіальний імпринт, що свідчить про надмірну гіперфлексію у лівому лікті. Ймовірно, із нею також пов'язане зміщення ліктьової вирізки медіально і вниз.

Тазові кістки масивні, чоловічі. Злегка виражені крайові розростання навколо вертлюжних западин та невеликі вдавнення всередині суглобів. Вдалося зафіксувати лише помірний розвиток півперетинчастого, двоголового, півсухожилкового м'язів (*Mm. semimembranosus, biceps femoris, semitendinosus*) та осифікацію кріплення *M. levator ani*. Такі зміни можуть бути пов'язані як із ходьбою, так і з перенесенням вантажів на великі відстані. Також зберігся маленький фрагмент крижової кістки та одного ребра.

М'язи стегнових кісток розвинені помірно, виділяються лише кріплення шорсткої лінії стегна (з невеликою осифікацією по медіальному краю) та посилення проксимальної суглобової сумки. Лівобічно осифіковані медіальна голівка чотириголового та підшовний м'язи (*M. vastus medialis, plantaris*). Резорбція у місці великого сідничного м'яза вказує на нещодавнє травмування його кріплення. На обох кістках присутній третій вертлюг з помірними нашаруваннями на поверхні. Добре інтегрована гематома (рис. 14) у вигляді рубця зі згладженою поверхнею та нависаючим краєм розташована медіально в середині діафіза лівої стегнової кістки (3×1,7 см). Наявність фасетки Аллена, імпринту Берто ліворуч та симетричної осифікації *M. obliquus externus*, ймовірно, пов'язані із верховою їздою. Спостерігається також посилене кровопостачання тазостегнових суглобів.

Через неповну представленість скелету в цього чоловіка вдалося зафіксувати зміни, які опосередковано можна пов'язувати із вершництвом, а також пронацією і гіперфлексією передпліччя.

Поховання 6

Скелет представлений лише лівими стегноюю, великою гомілковою кістками та фрагментом ацетабулума. Кістки належать особі чоловічої статі дорослого віку.

У будові стегнової кістки простежується виражена платоленія – сплюсненість у сагітальній площині верхньої частини діафіза. Ебурнація простежується медіально на дистальному суглобі. Вдалося зафіксувати лише надмірний розвиток чотириголового та двоголового м'язів (*Mm. vastus medialis, biceps femoris*), трохи менше довгий привідний м'яз (*M. adductor longus*). У місці кріплення великого сідничного м'яза помітна невеличка резорбція при добре вираженій осифікації прикріплення, що маркує недавню травму. Верхня частина діафіза латерально вкрита вертикальною покресленістю.

На поверхні лівої великої гомілкової кістки виділяються 3 хвилі осифікації (рис. 15). Перша добре інтегрована та розташована в середині діафіза у вигляді вертикальних ліній. Друга - трохи вище середини діафіза помітна у вигляді рубчастих вертикальних прядок вздовж судини, яка відходить до живильного отвору латерально (1-2 см), до кінця не інтегрована. Та третя - в верхній частині діафіза латерально на рівні живильного отвору шириною бл. 1 см. Кістка розширена в середині діафіза. По всій латеральній поверхні спостерігаються грубі вертикальні осифіковані рубчасті прядки. Слідів перелома немає, тобто зміни можуть свідчити про періостит, викликаний міозитом, остеомієлітом чи сифілісом. На жаль, через фрагментарну збереженість скелета диференціювати ці зміни не вдалося. Також осифіковані *Mm. extensor digitorum longus, tibialis anterior, soleus* та *lig. Collaterale tibiale*, які згинають-розгинають та відвертають пальці та стопу.

Поховання 7

Збережений лише фрагмент лівої стегнової кістки (середина діафіза без епіфізів та дрібними фрагментами діафіза), який належав індивіду чоловічої статі. Поверхня сіро-кремовею кольору. Сильно виражений розвиток шорсткої лінії стегна з осифікацією по латеральному краю та великий сідничний м'яз (*M. Gluteus maximus*). Поверхня сильно поруйнована, з кількома посмертними зарубками від лопат спереду по латеральному краю кістки. Вертикальна покресленість латерально в середині та нижній частині діафіза маркує запалення глибоких вен нижньої кінцівки. Кістка належала індивіду чоловічої статі, надмірно насичена кальцієм, ймовірно початкова стадія гіперостозу кісток. Фрагментарно збережені частина діафіза малої гомілкової кістки та одного з ребер, з надмірною кальцифікацією. Вік чоловіка відповідає категорії *Adultus* (20-40 років).

Поховання 8

Представлене обома великими гомілковими кістками, які належали дитині. На жаль, кістки були повністю зруйновані під час відбору. Відповідно до ілюстративного матеріалу, вони могли належати дитині у віці бл. 5-8 років. Епіфізи не збережені, слідів їх приростання не простежується.

ВИСНОВКИ

Загалом для аналізу було передано кісткові рештки з 8 поховань виявлених під час археологічних робіт біля вежі у м. Дрогобичі. Проте для антропологічного аналізу

виявились придатними лише 5 фрагментарно збережених скелетів. Окрім першого поховання, всі інші скелети представлено фрагментарно, а ступінь представленості та збереження поверхневої пластинки кістки не перевищував 40%.

Усі поховання належали індивідам чоловічої статі. Вік вдалося встановити лише у 4 випадках, і він коливався від 25 до 40 років. Прижиттєвий зріст визначено лише у чоловіка з поховання № 1, і за рубрикацією Р. Мартіна, характеризується як високий. Надмірний розвиток м'язового рельєфу та розподіл дегенеративно-дистрофічних змін на суглобових поверхнях у чоловіків пов'язаний із важкою фізичною працею – перенесенням вантажів, вершництвом та ходьбою по пересічній місцевості. Для цієї вибірки населення характерна велика частка травматизму (зафіксовано переломи рук, ніг, міжхребцеві грижі, сліди гематом), але достатньо високий імунітет сприяв успішному загоєнню та реабілітації чоловіків. Також на кістках зафіксовано сліди патологічних змін, що виникли внаслідок ураження запальними захворюваннями (плеврит, періостит), як ускладнення травм та рутинних хвороб⁴⁶.

¹ Роботи проводились на підставі Кваліфікаційного документа “Відкритого листа” за № 193/00659 від 10. 06. 2015 р. (Форма 1) та Дозволу Міністерства культури і туризму України № 22-220/15 від 21. 08. 2015 р. на ім'я провідного спеціаліста науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства історичного факультету ДДПУ ім. І. Франка Романа Миськи. Дослідження здійснювала експедиція у складі: керівники експедиції – к. і. н. Р. Миська, к. арх., Ю. Лукомський (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), к. і. н., проф. Л. Тимошенко; наукові співробітники експедиції – В. Менько, к. і. н. Б. Лазорак, а також практиканти – студенти 1-го курсу історичного факультету. Польові дослідження проводилися з 29 червня до 18 липня 2015 р. Камеральне опрацювання отриманих матеріалів та написання наукового звіту – від грудня 2015 року до березня 2016 року.

² Площанский В.М. Королевский вольный город Дрогобыч, по части истории, топографии и статистики // Науковий збірник, издаваемый литературным обществом Галицко-русской Матицы. – 1867. – Вып. 1-4. – Львов, 1868. – С. 170.

³ Dzieduszycki W. Fara łańciska i cerkiew św. Jura w Drohobyczu // Przegląd Archeologiczny. Organ c.k. Konserwatori i pomników i Towarzystwa archeol. kraj. we Lwowie. – Zeszyt II z roku 1883. – Lwów: Nakładem Towarzystwa Archeologicznego Krajowego, 1883. – S. 6-15.

⁴ Ibid. – S. 7, 11.

⁵ Solecki Ostojka E.L. Nasze budowle pamiątkowe w Galicji. – II: Kościół parafialny rz. k. w Drohobyczu (z 2ma litografiami) // Wydawnictwo na cele dobroczynne samboskie. Nowa Serja illustrowana, wydawana nakładem i staraniem G. Kohna (Z zastrzeżeniem praw wydawcy i współpracowników). – VIII Rocznik. – Przemyśl, 1884 – 1885. – S. 131-140.

⁶ Петрушевич А. О Соборной богородичной церкви, в городе Галиче, происходящей из первой половины XII столетия. С прилож. плана и видов ее. – Львов, 1899. – С. 207, 210.

⁷ Gątkiewicz F. Kościół w Drohobyczu // Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Wyższego Gimnazjum w Drohobyczu za rok szkolny 1903. – Drohobycz, 1903. – S. 27.

⁸ Księga radziecka miasta Drohobycza 1542-1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polaczkówna. – Lwów, 1936. – S. XV.

⁹ Mściwujewski M. Królewskie Wolne Miasto Drohobycz. – Lwów-Drohobycz, 1929. – S. 13-14; Його ж. Z dziejów Drohobycza. – Cz. 1. – Drohobycz, 1935. – S. 47-48.

¹⁰ Horn M. Ruch budowlany w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w latach 1550-1650 na tle przesłanek urbanizacyjnych. – Opole, 1968. – S. 88, 95, 229, 236-237.

¹¹ Дрогобыч, город // Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР (иллюстрированный справочник-каталог) в 4-х томах / Ред. Н. Л. Жариков. – Т. 3. – Київ, 1985. – С. 96.

¹² Логвин Г.Н. Украинские Карпаты. – М., 1973. – С. 39-41; Памятники искусства Советского Союза. Украина и Молдавия [Г.Н. Логвин]. – М., 1982. – С. 396.

¹³ Юрченко С. Про час будівництва вежі парафіяльного костелу в Дрогобичі // Архітектурна спадщина України. – Т. 1: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування / За ред. В. Тимофієнка. – Київ, 1994. – С. 220-223.

¹⁴ Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu / Oprac. cał., wprowadz. hist., przypisy rzecz. Tadeusz M. Trajdos, oprac. filolog. i przekłady Alina Brzóstkowska i Adam Kulewski. – Kraków, 1996. – S. XXXII-XXXIII, XXXIX. Див. також статтю Т. Трайдоса: Trajdos T.M. Uposażenie fary w Drohobyczu // Płaj. Almanach Karpacki / Półrocznik Towarzystwa Karpackiego. – Warszawa, 1996. – S. 92-93.

¹⁵ Zaucha T. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / Materiały do dziejów sztuki sakralnej. – Cz. 1. – Т. 6. – Kraków, 1998. – S. 31-78.

¹⁶ Ibid. – S. 54-55, 58.

¹⁷ Trajdos T.M., Zaucha T. Drohobycz miasto królewskie i jego kościoły. – Warszawa, 2001. – S. 32.

¹⁸ Тимошенко Л. Хмельниччина і міщансько-селянське повстання в Дрогобичі 1648 р. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. III. – Дрогобич, 1998. – С. 10-35; Тимошенко Л., Царьова Н. Актові джерела до історії Дрогобицького повстання 1648 р. // Там само. – С. 265-275. Див. також: Тимошенко Л. Дрогобич в адміністративно-правових та статистичних джерелах XVI-XVII ст. // Drohobycz miasto wielu kultur / Pod red. W. Bonusiaka. – Rzeszów, 2005. – S. 60-76; Нариси з історії Дрогобича. Від найдавніших часів до початку XXI ст. / Наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич: Коло, 2009. – С. 55-58 та ін.

¹⁹ Тимошенко Л. Пам'ятка архітектури давнього Дрогобича “Вежа-дзвіниця” // Старожитності Дрогобиччини. – № 2. – 2008. – С. 7; його ж. Пам'ятка архітектури давнього Дрогобича “Вежа – дзвіниця” // Дрогобич на перехресті доль / Галицька Брама. Незалежний часопис / Громадська організація “Інститут Львова” / Ред. Н. Мориквас. – Львів, 2013. – № 4-6 (220-222). – С. 4-5.

²⁰ Мацюк О. Пам'ятки оборонного будівництва Дрогобича (короткий історіографічний огляд) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. III. – Дрогобич, 1998. – С.158-163; Його ж. Замки і фортеці Західної України. Мандрівки історичні. – Львів, 1997. – С. 64-66.

²¹ Див.: Пшик В. Укрупнені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII – XVIII ст. (Каталог-інформатор). – Львів, 2008. – С. 49.

²² Gliwa A. Kraina upartych niepogód. Zniszczenia wojenne na obszarze ziemi przemyskiej w XVII wieku. – Przemyśl, 2013. – S. 66, 73, 77, 83, 84, 91, 93, 94, 96, 97, 115, 130, 143, 156, 163, 177, 192, 193, 218, 251, 254, 264, 270, 278, 279, 292-294, 313, 332, 333, 347, 348, 435, 447, 448, 458, 459, 464, 518, 565, 578, 593, 605, 611, 612, 619, 622, 623, 641, 642, 675, 694, 730, 752, 826, 989.

²³ Księga radziecka miasta Drohobycza 1542 – 1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polackówna. – S. 49, 53, 54; Юрченко С. Про час будівництва вежі парафіяльного костелу в Дрогобичі. – С. 221-222.

²⁴ Lustracja województwa Ruskiego. 1661-1665. – Cz. I. Ziemia Przemyska i Sanocka / Wyd. K. Arłamowski i W. Kaput. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970. – S. 151-152.

²⁵ Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України. – Ф. І: Дідуш. – Спр. 113. – Арк. 114 зв. – 115 зв.; Zaucha T. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu // Materiały do dziejów sztuki sakralnej. – S. 67.

²⁶ Dzeduszycki W. Fara łacińska i cerkiew św. Jura w Drohobyczu. – S. 7, 11.

²⁷ Zaucha T. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / Materiały do dziejów sztuki sakralnej. – S. 31-78.

²⁸ Solecki Ostoja E.L. Nasze budowle pamiątkowe w Galicji. – II: Kościół parafialny rz. k. w Drohobyczu (z 2ma litografiami). – S. 131-140.

²⁹ Ibid. – S. 136, 139.

³⁰ Zaucha T. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / Materiały do dziejów sztuki sakralnej. – S. 53-54.

³¹ Gątkiewicz F. Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów granicznych, lustracji, memoriałów ipt. – Drohobycz, 1906. – Nr XVII. – S. 53.

³² Księga radziecka miasta Drohobycza 1542 – 1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polackówna. – S. LXXX, 56.

³³ Lustracja województwa Ruskiego. 1661 – 1665. – Cz. I. Ziemia Przemyska i Sanocka / Wyd. K. Arłamowski i W. Kaput. – S. 152.

³⁴ Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. – Ф. I: Дідуш. – Спр. 113. – Арк. 115.

³⁵ Gliwa A. Kraina upartych niepogód. Zniszczenia wojenne na obszarze ziemi przemyskiej w XVII wieku. – S. 435, 447, 448, 458, 459 i dalej.

³⁶ Zaucha T. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / Materiały do dziejów sztuki sakralnej. – S. 39, 55.

³⁷ Малюнок опублікований: Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu / Oprac. cał., wprowadz. hist., przypisy rzecz. Tadeusz M. Trajdos, oprac. filolog. i przekłady Alina Brzóstkowska i Adam Kulewski. – Ілюстрації: II. 2 (фот. П. Антоняк); Zaucha T. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / Materiały do dziejów sztuki sakralnej. – Ілюстрації: № 108; Trajdos T.M., Zaucha T. Drohobycz miasto królewskie i jego kościoły. – S. 115, № 32.

³⁸ Малюнок опублікований: Zaucha T. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / Materiały do dziejów sztuki sakralnej. – Ілюстрації: № 113.

³⁹ Drohobycz Feliksa Lachowicza / Beata Długajczyk, Romuald Kołodzki-Stobbe, Jerzy M. Pilecki, Tadeusz Nuckowski. – Lesko, 2008.

⁴⁰ Вибір місця проведення розвідкової траншеї здійснено на нараді фахівців 1 жовтня 2014 р. у складі: д.і.н., проф. Леонтія Войтовича, к.і.н., проф. Леоніда Тимошенка, к.і.н. Олександра Єрмоліна, к.і.н. Романа Миськи, к.арх., доц. Юрія Лукомського, к.і.н. Юрія Стецика, к.і.н. Богдана Лазорака, маг. Василя Менька, д.філ.н. Олени Єрмоліної.

⁴¹ Азимут головної осі вежі складає 133°. Для полегшення формулювань при описі умовно приймаємо, що вежа-дзвіниця зорієнтована головною віссю схід-захід. Тоді стіна з в'їздовим прорізом від ринкової площі міста буде умовно східною, а протилежна, від костюлу – західною.

⁴² Ширина траншеї неоднакова, що пов'язане з відповідною формою вирізання асфальту комунальниками. При нагоді висловлюємо щирі вдячність міському Голові Дрогобича – п. Тарасу Метику та комунальним службам міста за сприяння у проведенні досліджень (огороження місця досліджень, вирізку асфальту, та інші добрі справи).

⁴³ Атрибуцію нумізматичного матеріалу провів науковий співробітник НДЦ “Рятивна археологічна служба” Інституту археології НАН України Юрій Ревера.

⁴⁴ Датування керамічного та скляного посуду провела старший науковий співробітник Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України д.і.н. Віра Діонізівна Гупало.

⁴⁵ Графічні рисунки знахідок виконав художник-технік Ін-ту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України І. Б. Принада.

⁴⁶ Звіт складала аспірант відділу біоархеології Інституту археології НАН України О.В. Мінейко.

Юрій Лукомський, Роман Миська, Леонід Тимошенко.

Археологічні дослідження вежі-дзвіниці костюлу Святого Бартоломея в Дрогобичі 2015 р.

У статті публікуються результати комплексних досліджень об'єкту: історії пам'ятки, етапів її побудови, архітектурно-археологічних розкриттів ззовні та всередині об'єкту, подається докладний опис знахідок, а також антропологічний аналіз поховань. Публікація супроводжується відповідними схемами та кресленнями. Проведенні дослідження підтвердили документально зафіксовані уявлення про спорудження об'єкту в середині XVI ст.

Yuriy Lukomskyi, Roman Mys'ka, Leonid Tymoshenko.

Archaeological Investigation of the St Bartholomew Cathedral's Belfry in Drohobych in 2015.

In the article the results of a complex investigation of the object are published, namely, such: the history of the monument, the stages of its constructions, architectural and archaeological exposures from the outside of the object and inside it, the detailed description of the finds and, also, the anthropological analysis of the burials. The publication is complemented by corresponding schemes and drawings. The research confirmed the documented representations of the object's construction in the middle of the XVI century.